ANDREU RAMIS PUIG-GROS

LA MUSEOLOGIA ETNOLOGICA EL PENSAMENT ANTROPOLOGIC A LES ILLES BALEARS

I

SETEMBRE, 1992

"Escriu-los -em vaig dir-; tal vegada no els sentiràs mai més: replega'ls per un si a cas..."[16].

Prou indicador d'aquesta mateixa preocupació per la tradició i el passat és el títol que Ferrer Ginard assigna a l'única publicació periòdica de caràcter folklòric que s'ha editat a les Illes: *Tresor dels Avis.*

Aquest mateix autor, a l'escomesa que encapçala el primer número de la revista ens fa deu cèntims d'aquesta forma de pensar i de la línia que a partir d'aquell moment quedava traçada a la publicació:

"Els qui sentiu amor a tot lo de la nostra terra, més d'una vegada haureu deplorada la desaparició de les antigues costums tradicionals, que encara forem a temps a veure en la nostra infantesa. Moltes avui queden arreconades per posar-ne en práctica altres d'exòtiques. Això que deim en referència a les costums passa, i tal volta amb més escala, amb les cançons de la terra que se cantaven sempre en les feines casolanes o en les ocupacions pagesívoles, i se van substituint per altres modernistes, fragments sarsuelescs que tant desnaturalitsats queden en boca des nostro poble.

La novel.la per entregues va fent olvidar les nostres rondalles que tant divertíen als infants i joves mallorquíns aplegats en les vetlades d'hivern dins la llar pagesa. Fins i tot els nins comencen ja a retirar molts de jocs que foren la nostra delicia

16 CAMPS I MERCADAL, F. (1986) *Folk-lore menorquín. De la pagesía.* pp. XXXVIII-XXXIX. (Original publicat l'any 1918).

quant erem menuts, per practicar amb mala trassa els forasters que en molts de col.legis les ensenyen.

Tot el carácter mallorquí perdrem si no prenim una forta creuada a favor de la tradició dels nostros avantpassats, per la conservació i depuració del tresor de sabiesa popular qu'els nostros avis nos llegaren.

Així com van baixant a la tomba els nostros vells s'en enduen un bon bagatge d'elements tradicionals que ja sols ells posseïen. ¡Deu sap els que han desaparegut per no haver-hi hagut qui se cuidás d'arreplegar-los quant estaven en us"[17].

Opinió semblant, a part de la seva dèria moralitzadora, manifestava un parell d'anys més tard el canonge manacorí, Mn. Antoni M. Alcover en justificar la motivació que el conduí a recollir les rondalles:

"Compatit de veure com de dia en dia les arraconaven per altres distraccions no tan inofensives, casolanes, xalestes y garrides, però sí més insustancials, sospitoses y fins y tot dissolvents, me vengué l'idea d'entretenirme durant les vacacions de càtedra, y com a descans d'altres feynes més sagrades y feixugues, a replegar de boca de la gent analfabeta aquestes contarelles, produides del fecundíssim ingeni mallorquí o que tal ingeni havia encobeides assimilantse la sustància narrativa importada de fora-Mallorca..."[18].

---

[17] *Tresor dels Avis* (1922) 1:2-3.

[18] ALCOVER, Antoni M. (1931) Op. cit. pg. 90.

Hom no dubta en qualificar de destructora l'acció del temps que trenca la tradició assolida al llarg de generacions:

"El sistema de dar impresión real de lo indígena, en el presente concurso, pienso que estriba principalmente en no perder de vista que, aparte el objeto utilitario de preservar de la destructora acción del tiempo ciertas antiguas y poco usadas recetas, estamos de lleno, por su finalidad, en un trabajo de caràcter folklórico, según el genuino sentido -a mi juicio- de esta exótica palabra: sabiduría popular de un país en costumbres, refranes, proverbios, poesías, música i demás manifestaciones anónimas de diversos órdenes de la actividad humana, acumuladas durante larga serie de generaciones y no incorporadas a las universales disciplina y tecnología de las ciencias y las artes"[19].

Aquesta concepció del folklore, comuna com hem pogut veure a Catalunya i Balears, es feu realitat precisament amb l'aparició de tota una sèrie de grans projectes comuns que assoliren major o menor èxit.

Volem ressenyar que es tracta de projectes comuns pel fet que a tots ells i seguint amb la idea de la utilització del folklore com a instrument per a la construcció de la identitat, hi ha un

---

[19] BALLESTER, Pere (1986) *De re cibaria.* pg. 2 (Original publicat l'any 1923).

intens intercanvi entre erudits de cada banda de la mar i en molts casos els projectes es fan extensius a tota l'àrea catalana[20].

[20] Aquesta idea de globalitat extensiva a tota l'àrea catalana es fa palesa a títols com el d'*Arxiu de Tradicions Populars recollides a Catalunya, València, Mallorca, Rosselló, Sardenya, Andorra i terres aragoneses de parla catalana.*

3.4.2. Els grans projectes etnogràfics

3.4.2.1. Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana (1901-1936)

El B. D. Ll. C. és una revista fundada a Palma per Mn. Antoni M. Alcover com a òrgan de l'Obra del Diccionari. És la primera revista filològica dels Països Catalans; aparegué pel desembre de 1901. En sortiren catorze volums fins el 1926 - gairebé tots redactats per Alcover-, que tenen una gran importància per a la història de la llengua catalana durant aquests anys i recullen un bon nombre d'articles -de dialectologia sobretot- de primer ordre, al costat de descripcions de viatges del mateix Alcover. Pel gener de 1933 Francesc de B. Moll en reprengué la publicació, amb el subtítol de *Revista mensual de filologia, folklore i literatura*, però l'hagué d'interrompre aviat, en esclatar la guerra civil, el 1936[1].

[1] Sobre la importància del Bolletí i la seva funció cohesionadora entorn a l'Obra del Diccionari vegeu MASSOT I MUNTANER (1985) *Antoni M. Alcover i la llengua catalana.* pp. 19-20.

A part de la seva significació com a primera revista filològica dels Països Catalans, el Bolletí ha d'èsser valorat per diverses raons:

- com a font de coneixement de la història de la llengua catalana durant aquests anys i, especialment, de la tasca de Mn. Antoni Ma. Alcover.

- com a pols de la investigació folklòrica i dialectològica de les quatre primeres dècades d'aquest segles.

Aquest darrer apartat és el que ens interessa resaltar. Recordem que especialment a la seva segona etapa (1933-36), dirigida per Francesc de B. Moll, el subtítol del Bolletí és el de *Revista mensual de filologia, folklore i literatura.*

Tot seguint aquesta línia d'anàlisi, a través de les pàgines del Bolletí podem resseguir quina era la realitat de la investigació folklòrica illenca i especialment mallorquina.

Pel que fa a la primera etapa podem agrupar el contingut folklòric en diversos apartats:

a. Reculls dialectològics d'alt valor etnogràfic

Dins aquest grup caldria esmentar tres articles del propi Mn. Alcover: *Vocabulari del bestiar de llana de Manacor*[2](1913); *Vocabulari del bestiar cabrum*[3](1917) i *Consuetuts dels segadors llucmajorers*[4](1926).

---

[2] *B.D.Ll.C.* (1913) 7:54-59, 154-162 i 169-191.

[3] *B.D.Ll.C.* (1917) 9:178-196, 235-248, 278-287, 305-317 i 343-349.

En aquest apartat hi cabria possiblement també l'article d'Antoni Griera, *El parlar d'Eivissa i Formentera*[5].

b. Articles, reculls i comentaris sobre rondallística

En aquest apartat s'han d'incloure dues transcripcions fonètiques, degudes a Antoni Griera, de les rondalles Es Jai de Sa Lluna[6] i *Transcripció fonètica d'una Rondaya mallorquina segons la pronuncia de Manacor*[7]. A més, s'hi troben dues cròniques sobre l'Aplec de Mn. Alcover i sobre el projecte d'una versió castellana d'altres dues rondalles[8]. Finalment, dins aquest apartat, hi ha una ressenya del llibre *Rondaies de Menorca recullides i anotades per Andreu Ferrer Ginart*, publicat a Ciutadella el 1913[9].

c. Crònica i ressenyes sobre autors i obres que desenvoluparen una tasca etnogràfica o folklòrica destacada.

En aquest apartat cal ressenyar en primer lloc el *Dietari de l'eixida de Mn. Antoni Ma. Alcover a Alemània y altres nacions l'any del Senyor 1907*, que ocupà un número extraordinari del Bolletí.

---

[4] *B.D.Ll.C.* (1926) 14:204-215. Hi ha també una edició del mateix article a *Folklore de Llucmajor* de Baltasar COLL (1971) pp. 65-78.

[5] *B.D.Ll.C.* (1913) 7:365-374.

[6] *B.D.Ll.C.* (1913) 7:49-54.

[7] *B.D.Ll.C.* (1913) 7:147-152.

[8] *B.D.Ll.C.* (1913)7:289 i 307.

[9] *B.D.Ll.C.* (1915) 8:196.

Capítol important ocupen les ressenyes de diverses obres aparegudes o algunes cròniques de projectes d'investigació:

Lo que se de Miramar de l'Arxiduc Lluís Salvador[10];*Calendari folklòric d'Urgell* i *Llibre popular del Rosari i folklore del Roser* de Valeri Serra i Boldú[11];*Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya*[12]; *Per D. Andreu Ferrer i Ginart*, comentaris de F. de B. Moll sobre el llibre *Cançonetes menorquines*[13]; Folklore Alguerès replegat de N'Antoni Ciuffo i una nota bibliogràfica de *Folklore Balear, Vol. II. Cançonetes menorquines* d'Andreu Ferrer[14]; Notícia de l'estada del filòleg norueg, candidat de filosofía, P. Hjalmar Rokseth i ressenya de F. de B. Moll de l'obra *Terminologie de la culture des céréales à Majorque*[15], fruit d'aquesta investigació.

Es publiquen també les necrològiques del músic Antoni Noguera Balaguer[16] i de l'historiador de Sóller Mn. Josep Rul.lan i Mir[17].

---

10 *B.D.Ll.C.* (1911) 6:286.

11 *B.D.Ll.C.* (1917) 9:3 i (1919) 10:13.

12 *B.D.Ll.C* (1917) 9:320.

13 *B.D.Ll.C.* (1924) 13:235-238.

14 *B.D.Ll.C.* (1924) 13:257-272 i 112.

15 *B.D.Ll.C.* (1917) 9:87 i (1926) 14:219.

16 *B.D.Ll.C.* (1905) 2:50-51.

17 *B.D.Ll.C.* (1913) 7:152.

A la segona època del Bolletí (1933-36), protagonitzada per Francesc de B. Moll, hom també pot agrupar els continguts folklòrics en diversos apartats[18]:

a. Articles folklòrics, relacionats amb la rondallística o altres manifestacions de la literatura popular.

Entre aquests hom ha de destacar algunes aportacions pòstumes de Mn. Alcover, com és ara *Documents de la nostra llengua. Tres germans, Entremès de la Senyora Beneta* i *Documents de llengua i folklore. En Mirando (Rondalla mallorquina inèdita)*[19].

Són destacables també les aportacions de Joan Amades, Llengua i folklore. *Proverbis originats en la representació popular de la Passió, Sant Pere en el proverbi*; *Els Sants en el refranyer*; Llengua i folklore. *Jocs de paraules* i *Calemburs*[20].

En aquest mateix apartat cal considerar-hi el recull, interromput per la guerra, de Manuel Sanchís Guarner *Locucions tòpiques valencianes*[21] i dues aportacions del mateix Moll: *Els refranys del "Tirant lo Blanc"* i *Sobre el segon vers del cant de la*

---

18 Per a aquesta segona etapa del Bolletí vegeu MASSOT i MUNTANER, J. (1992) *Els intel.lectuals mallorquins durant el franquisme.* pp. 256 i ss.

19 *B.D.Ll.C.* (1933) *15* (2):39-40; *15* (7):129-134 i *15* (8):147-150; (1934) *16* (5):129-137.

20 *B.D.Ll.C.* (1933) *15* (4):65-69 i *15* (9) 164-169; (1934)*16* (2):39-49; 16 (6):162-169; (1935) *17* (5): 177-181. Per una àmplia relació de la bibliografia d'aquest folklorista català vegeu Llorenç PRATS, Albert LARROYA, Jesús POLO i Cinta PUYAL (1990) Catàleg bibliogràfic de l'obra de Joan Amades. A *El món de Joan Amades.*

21 *B.D.Ll.C.* (1936) *18* (1):1-21; *18* (2) 33-48 i *18* (3):83-100.

Sibil.la a més de l'article *Mn. Antoni Ma. Alcover*[22], on analitza distints aspectes de la personalitat del canonge manacorí agrupant-los en els següents apartats: a) principals dates de la seva vida; b) Mn. Alcover, apologista i polemista catòlic; c) Mn. Alcover, historiògraf i arqueòleg; d) Mn. Alcover, folklorista; e) Mn. Alcover, amador de la nostra llengua; f) Mn. Alcover, filòleg; g) Mn. Alcover i l'edició lul.liana; h) Darrers anys de Mn. Alcover; i) Semblança moral i intelectual de Mn. Alcover.

b. Cròniques i ressenyes bibliogràfiques.

Aquest és possiblement el conjunt d'aportacions més interessants per a constatar les intenses relacions que des del Bolletí es mantenia amb el cercle de folkloristes del Principat, el mètode de treball que hom utilitzava i per conèixer quines publicacions arribaven a la redacció encapçalada per Moll.

En aquest sentit és prou il.lustrativa la declaració de principis apareguda el març del 1933, "...el nostre ideal no és altre que fer d'aquest Bolletí un portaveu dels estudis, agradosos i serens, de llengua, literatura i cultura popular, en bona amistad i col.laboració, amb tots els estudiosos, de qualsevol escola sien. Conservant, naturalment, la nostra completa independència de criteri i la nostra llibertat d'acció, tenim voluntat sincera de contribuir a la unió i convergència de tots els esforços particulars cap a una finalitat tan elevada com és el desvetllament col.llectiu de l'amor i estudi dels valors espirituals de la nostra terra"[23].

---

22 *B.D.Ll.C.* (1933) *15* (9):169-172; (1936) *18* (1):22-27 i (1933) *15* (1):4-28.

23 *B.D.Ll.C.* (1933) *15* (2): 6.

A la crònica es fa ressò de la visita del Dr. Antonin Duraffour, professor de filologia francesa a la Universitat de Grenoble, amb un projecte d'edició d'una selecció de Rondaies traduïdes al castellà. Igualment es fa una ressenya d'una de les eixides on es fa palesa la metodologia emprada per a la recerca i descripció etnogràfica destinada a l'elaboració del Diccionari i a través de la qual hom pot intuir quin era el mètode de treball de camp.

"A la darreria d'agost [1933] férem una escapada a Barcelona i a St. Feliu de Torelló per estudiar alguns aspectes del llenguatge i dibuixar una sèrie d'objectes que fins ara ens eren passats per malla i que cal insertar en el Diccionari.

La indústria principal de Torelló és la torneria. Els torners de banya i fusta d'aquella vila proveeixen tota Espanya. Estudiàrem amb gran esment la nomenclatura del torn i dels utensilis de l'ofici de torner; en la masia d'Espadamala prenguérem nota d'alguns vells instruments típics de llaurança, i en el molí de Targarona completàrem la nostra informació sobre el vocabulari del molí d'aigua"[24].

Així mateix es mencionen la col.laboració a la col.lecció les Illes d'Or del folklorista artanenc Andreu Ferrer Ginard, del viatge al País Valencià de Francesc de B. Moll i Sanchís Guarner per tal de preparar l'*Atlas lingüístico de la Península Ibérica* i de l'obtenció de diversos premis i mencions per part de Francesc de B. Moll pels seus estudis *Vocabulari tècnic dels molins de vent de*

---

[24] *B.D.Ll.C.* (1933) *15* (3): 64 i *15* (7): 139.

les Balears, Vocabulari popular de l'art de la construcció i *Nomenclatura de les sínies a les Balears i en el País Valencià*[25].

Prou significatiu resulta el llistat de ressenyes bibliogràfiques i relacions de publicacions rebudes a la redacció i entre les que cal remarcar: (1932) *Vocabulari de la indústria d'adobar pells per a sola* de Gabriel Castellà i Raich; (1932) *Les diades populars catalanes* de Joan Amades; (1933) *Ciutats de llegenda* de Joan Amades; (1934) *Aplec de Rondaies mallorquines* d'En Jordi des Recó (tercera edició del volum I); (1932) *Recull folklórico-etnogràfic de les Valls de Flamisell. Instruments populars* de Ramon Violant i Simorra; (1934) *Indústries casolanes. Elaboració del cànem i de la llana* al Pallars de R. Violant i Simorra; (1934) *Festes tradicionals del Pallars* de R. Violant i Simorra; (1935) *Feines casolanes. Costums de la cria i de la matança del porc al Pallars Sobirà* de R. Violant i Simorra; (1935) *Cançons populars amoroses i cavalleresques* de Joan Amades;*Volkstümliche Gewerbe im Maestrazgo* de Wilhelm Giese; (1935) *Les diades populars catalanes* , vol. II, de Joan Amades i en el qual Moll detecta inexactituds importants a la descripció de la festa de moros i cristians de Sóller i a la de les festes de Sant Joan de Ciutadella; (1936) *La tradició dels llums de ganxo* de J. Amades; (1930) *La dansa a Catalunya* d'Aureli Capmany; *Volkskundliches aus Ost-Granada* de W. Giese.

---

[25]*B.D.Ll.C.* (1933) *15* (4): 77; (1934) *16* (1): 29; *16* (2): 74; *16* (5): 149; *16* (7): 184; (1935) *17* (4): 175 i (1936) *18* (3): 106.

3.4.2.2. Butlletí de Dialectologia Catalana (1913-1936)

Aquest butlletí fou publicat inicialment per les oficines del Diccionari General de la Llengua Catalana, de l'Institut d'Estudis Catalans (Palau de la Diputació), amb l'objecte d'informar els col.lectors dels materials lingüístics i publicar els resultats dels estudis sobre aquests materials.

Antoni Griera en tingué principalment cura en la primera època (1913-1930). La segona època (1931-1936) fou preparada per Joan Coromines i aparegué amb el subtítol de "Revista Catalana de Lingüística". Ultra els col.laboradors catalans (Pere Barnils, Manuel de Montoliu, Pompeu Fabra, etc.), hi col.laboren, entre altres Leo Spitzer, Walter von Wartburg, Paul Aebischer i Wilhelm Meyer-Lübke[1].

Com a continuació del Butlletí, després de la guerra, el 1962 apareix el *Boletín de Dialectología Española*. És una publicació del Instituto Internacional de Cultura Románica, depenent de la Diputación Provincial de Barcelona. És dirigit per Mn. Antoni Griera[2].

---

[1]PRAT I CAROS, Joan (1985) El folklore i l'etnologia a la premsa catalana no-diària (1862-1984). pp. 20-21. [original mecanografiat]. Aquest autor presenta aquesta revista com a continuadora del Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana.

[2] Per al coneixement d'aquest lingüista vegeu l'apartat 3.4.7.2.

Juntament amb les altres revistes constitueix un dels puntals de l'etnografia catalana de la primera part d'aquest segle. Entronca perfectament dins el corrent de recuperació nacional efectuat a través de la llengua i bàsicament s'emmarca, metodològicament parlant, a l'escola *Wörter und Sachen.*

Com en el cas anterior, el "Butlletí de Dialectologia Catalana" ha d'ésser considerat com una de les revistes especialitzades d'interès etnològic. És indubtable que la concreció del món de les Illes no és tant com en el cas del "Bolletí del Diccionari" ja que la preponderància d'autors illencs no és tan important.

En el Butlletí de Dialectologia Catalana hi podem trobar articles força interessants de folkloristes del Principat com és ara el cás de Joan Amades i Angelats[3] o bé les aportacions, força interessants pel seu contingut etnogràfic, del lingüísta Antoni Griera[4]. Com és fàcil suposar, per les mateixes característiques i

---

[3] AMADES, J. (1927) "Éssers fantàstics". *B.D.C.* 15:1-80; (1929) "El culte a la pedra". *B.D.C.* 17:57-65; (1934) "Vocabulari dels vells oficis de transport i llurs derivats". *B.D.C.* 22:59-239; (1930) "Astronomia i meteorologia popular". *B.D.C.* 18:105-138 i 217-313; AMADES, J., ROIG, E. (1924) "Vocabulari de l'art de la navegació i de la pesca". *B.D.C.* 12:1-115; AMADES, J., ROIG, E. (1926) "Vocabulari de la pesca". *B.D.C.* 14:1-88.
Per a una bibliografia exhaustiva de J. Amades vegeu Llorenç PRATS, Albert LARROYA, Jesús POLO i Cinta PUYAL (1990) Catàleg bibliogràfic de l'obra de Joan Amades. A *El món de Joan Amades*, pp. 193-246.

[4] GRIERA, A. (1914) "Notes sobre'l parlar d'Eiviça i Formentera". *B.D.C.* 1:26-35; (1914) "Els noms dels vents en català". *B.D.C.* 2:74-96; (1914) "La «calaixera» de Mn. Alcover". *B.D.C.* 4:1-10; (1915) "Contarelles". JORDI DES RECO (Mn. Antoni Mª Alcover). *B.D.C.* 4:166 [Ressenya bibliogràfica]; (1915) "Pertret per una bibliografia filològica de la llengua catalana". JORDI DES RECO (Mn. Antoni Mª Alcover). *B.D.C.* 4:166-167. [Ressenya bibliogràfica]; (1917) "El dialecte baleàric". *B.D.C.* 5:1-33; (1918) "El dialecte baleàric (acabament)". *B.D.C.* 6:1-14; (1923) "Els noms dels peixos dels mars i rius de Catalunya". *B.D.C.* 11:33-79; (1923) "El jou, l'arada i el llaurar". *B.D.C.* 11:80-101; (1928) "Feines i costums que desapareixen". *B.D.C.* 16:1-40; (1928) "El Diccionari

objectius de la revista, les aportacions d'aquests autors giren bàsicament entorn dels reculls terminològics i de fet molts d'ells són vocabularis (dels oficis del transport, d'astronomia i meteorologia, de la navegació i la pesca, dels vents, dels peixos, del jou, l'arada i el llaurar, de la casa, etc.). Encara hi ha algunes aportacions de Pere Barnils sobre fonètica balear i la ressenya d'una de les obres d'Andreu Ferrer i Ginard[5].

Així mateix hi ha referències bibliogràfiques dels treballs de Francesc Camps i Mercadal, sobre la redacció del Diccionari de Mn. Antoni M. Alcover, l'edició de les *Contarelles* i de l'article *Pertret per una bibliografia filològica de la llengua catalana*[6].

Potser, però, els articles que tenen un major interès per la seva especificitat temàtica i per la personalitat de l'investigador sien els tres que publicà el filòleg Francesc de B. Moll entre el 1934 i el 1937 sobre els molins de vent, l'art de la construcció i les sínies del País Valencià i les Illes Balears[7].

---

dels dialectes catalans". *B.D.C.* 16:41-53; (1929) "Tríptic: la naixença, les esposalles, la mort". *B.D.C.* 17:79-135; (1930) "Litúrgia popular". *B.D.C.* 18:1-98; (1933) "La casa catalana". *B.D.C.* 20:13-329.

5 P.B. [Pere Barnils] (1914) "*Rondaies de Menorca*". A. FERRER. *B.D.C.* 2:35-36; (1914) "De fonètica Balear". *B.D.C.* 2:45-49; (1914) "L'articulació de la k i la g mallorquines". *B.D.C.* 3:74-79

6 "Folklore menorquí" [Bibliografia] (1921) CAMPS i MERCADAL, F. *B.D.C.* GRIERA, A. (1914) "La «calaixera» de Mn. Alcover". *B.D.C.* 4:1-10; (1915) "Contarelles". JORDI DES RECO (Mn. Antoni Mª Alcover). *B.D.C.* 4:166 [Ressenya bibliogràfica]; (1915) "Pertret per una bibliografia filològica de la llengua catalana". JORDI DES RECO (Mn. Antoni Mª Alcover). *B.D.C.* 4:166-167. [Ressenya bibliogràfica].

7 MOLL, Francesc de B. (1934) "Vocabulari tècnic dels molins de vent de les Balears". *B.D.C.* 22:1-35; (1936) "Vocabulari popular de l'Art de la construcció". *B.D.C.* 23:1-38; (1937) "Nomenclatura de les sínies del País Valencià i les Illes Balears". *B.D.C.* 24:82-97 .

A part dels continguts estrictament folklòrics que aporten aquestes dues publicacions de caràcter filològic -*Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* i *Butlletí de Dialectologia Catalana*- que, com hem pogut observar, no són gaire nombrosos encara que significatius i el fet que el Bolletí del Diccionari a la seva segona etapa inclogui el subtítol de *Revista mensual de filologia,* folklore *i literatura*, quin és el veritable significat d'aquestes dues revistes dins la història del pensament antropològic?

Potser la resposta l'obtinguem a través d'un text de Llorenç Prats: "La interrelació entre la reelaboració mítica de la història i de la cultura tradicional i els valors condensats en l'«ànima catalana» és expressada, com resta dit, de manera sintètica i emotiva en els símbols. D'entre els símbols mobilitzats per la Renaixença destaca, per la seva eficàcia, la llengua, veritable element dominant del sistema. La troballa de la ubèrrima i coneguda associació simbòlica entre la pàtria i la llengua, malgrat comptar amb precedents reculats i símils en d'altres països, no fou immediata. El moviment de la Renaixença començà en castellà, com era normal en una situació de disglòssia com la que vivia Catalunya, i no fou sinó amb el pas del temps i vencent nombroses reticències que la «resurrecció de la llengua» esdevingué l'empresa primordial del moviment"[8].

Entorn a la significació d'aquests articles i la tasca etnogràfica de Moll vegeu Andreu RAMIS PUIG-GROS (1991) "Moll i la cultura material". *El Mirall.* 44: 35-37.

[8] PRATS, Ll. (1988) *El mite de la tradició popular...* pg.38.

Metodològicament parlant és interessant resaltar l'adscripció o almenys la influència, sobre molts dels investigadors, de l'escola lingüística alemanya *Wörter und Sachen* (paraules i coses). Aquesta escola d'Hamburg, promoguda per Meringer, Schuchardt i Meyer-Lübke, es proposava d'estudiar, al costat dels mots, els objectes de la cultura material dels pobles (la casa i les seves parts, les eines del camp, els guarniments, les indústries populars, etc.), amb llurs il.lustracions i llur acurada descripció.

Es proveïa, per tant, almenys en el camp de la filologia d'una metodologia d'acord amb el discurs folklòric: l'estudi d'una cultura diferencial a través de les seves manifestacions més prístines (les pervivències de la cultura tradicional associades als mots). Tot un joc simbòlic materialitzat a través de la tradició i la llengua.

3.4.2.3. Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (1915-1939)

Lluís Calvo ha definit l'*Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya* com a un projecte d'investigació de la cultura popular i tradicional supeditat a un fi: l'estudi etnogràfic de la col.lectivitat amb vistes a l'elaboració d'hipòtesis i tesis sobre la realitat psicològica de les col.lectivitats[1].

Rera aquesta vaga definició teòrica s'hi amaga un ambiciós projecte endegat el 1913 per Tomàs Carreras i Artau, catedràtic d'Etica de la Universitat de Barcelona, que fundà en el si de la seva càtedra i "Arxiu de psicologia i ètica hispanes" amb la col.laboració de Josep Mª Batista i Roca. En el programa d'aquesta entitat es proposava ja l'estudi de temes, alguns dels quals queien de ple dins el camp del folklore i es prestava una atenció preferent a determinats aspectes de la cultura popular. La importància que anaven agafant aquests aspectes es materialitzà dos anys després (1915) amb la fundació de l'"Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya".

Lluís Calvo a la seva obra monogràfica sobre l'Arxiu (1991) sintetitza la seva història i la divideix en tres períodes que

---

1 CALVO, Lluís (1991) *El "Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya" y la antropología catalana.* pg. 17. Vegeu també PRATS, Ll., LLOPART, D., PRAT, J. (1982) *La cultura popular a Catalunya.* pp. 60-76.

abasten respectivament del 1915 al 1927, del 1927 al 1939 i del 1939 al 1968. Nosaltres ens interessarem particularment per l'activitat desenvolupada durant els dos primers períodes i més concretament durant el primer.

Sembla que l'activitat exercida per l'Arxiu durant la primera etapa (1915-1917) es fonamentà bàsicament en la creació d'una infrastructura de col.laboradors i suports institucionals que permetessin un ulterior desenvolupament de la pròpia activitat. No es descarta tampoc la tasca divulgativa que, animada per l'esperit noucentista, realitzava un seguit d'activitats encaminades cap a la presa de conciència sobre la realitat i cultura pròpies.

La labor científica, basada fonamentalment en la recompilació per a la creació del que avui anomenarien un banc de dades sobre etnografia i folklore ocasionà l'elaboració de tota una sèrie de qüestionaris específics (22) que donaren lloc al *Manual per a recerques d'Etnografia a Catalunya* (1922)[2]. Finalment, la publicació d'*Estudis i Materials* que s'havia de convertir en un instrument de relació entre col.laboradors i com a palestra per a donar a conèixer els resultats de les investigacions i compilacions[3].

Pel que fa a la col.laboració illenca i a partir de les notícies del escassos materials publicats a l'abast, hom pot constatar que tots els folkloristes illencs que aleshores treballaven hi tenen

---

[2] El nucli d'aquest manual el forma el *Qüestionari General*, redactat per Batista i Roca basant-se en el *Handbook of Folklore* de Ch. S. Burne (1914) i el *Notes and Queries on Anthropology* (1912) de la British Association for the Advancement of Science. Vegeu PRATS, Ll., LLOPART, D., PRAT, J. (1982) Op. cit. pg. 65.

[3] Sobre *Estudis i Materials* vegeu PRAT, J. (1985) El folklore i l'etnologia a la premsa catalana no-diària (1862-1984) [Original mecanografiat] pp. 11-14.

col.laboracions. Aquest vincle queda reflectit especialment a la relació de respostes dels distints qüestionaris temàtics que l'Arxiu llençava entre els seus col.laboradors i també a través de les publicacions ingressades a la biblioteca de l'Arxiu.

Així, al primer volum d'*Estudis i materials* a l'enumeració dels col.laboradors que ja han donat resposta al qüestionari sobre *Folklore dels fenòmens atmosfèrichs* compareixen Francesc Camps i Mercadal, un corresponsal anònim de Felanitx que tramet la resposta a través de Guillem Forteza i Joan Parera que respon des de Sa Pobla[4].

Pel que fa a publicacions registrades a l'apartat d'etnografia i folklore catalans es ressenyen obres de Francesc d'Albranca, Mn. Antoni M. Alcover, Andreu Ferrer i Ginard, Joan Parera, Antoni Pol, A. Pons i Joan Rosselló[5]. Així mateix hom registra una col.laboració de Josep M. Batista i Roca a la revista poblera "Sa Marjal"[6]. També es dóna notícia de recerques inèdites de Guillem Fortesa sobre gloses de Mallorca i d'un estudi de Pere Oliver i

---

4 Vegeu *Estudis i Materials* (1916) 1:61.

5 Ibidem. pp. 77-96. Les obres ressenyades són les següents: *Nostra patrona* de F. Camps (1914); els sis primers volums de l'*Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi des Recó*; la segona edició de *Contarelles d'En Jordi des Recó* (1915); *Rondaies de Menorca* de Ferrer Ginard (1914); *Monuments prehistòrichs. Claper des Puig de Na Vissa* de Joan Parera; quatre articles d'Antoni Pol publicats a La Almudaina: "Els ministrils de l'Ajuntament", "Es Xibiu de Son Pelat", "Tonada de sa tafona i De Mallorca", "Costumbres, recuerdos y curiosidades" (1916); A. Pons hi es representat per una sèrie de "Notes folklòriques" publicades al setmanari "La Aurora" de Manacor (1915) i altres dues rondalles publicades a la mateixza revista (1915); de Joan Rosselló hom ressenya una rondalla, també publicada a "La Aurora".

6 BATISTA I ROCA, Josep M. (1915) "De Folk-lore". *Sa Marjal* (Any VII). 83.

Domenge sobre el Cant de la Sibil.la[7]. Sembla que també existí una relació -encara que no sabem si col.laboració- amb el musicòleg Josep Massot i Planes[8].

Segons es desprèn de la memòria del curs 1916-1917, l'Arxiu rebé la visita dels mallorquins Antoni Pol i Joan Estelrich[9]. Així mateix, el qüestionari redactat per Josep M. Batista i Roca sobre els fenòmens atmosfèrics havia estat cumplimentat pel mateix Antoni Pol i per Antoni Vicens[10]. Aquests mateixos autors donen també notícia de dues recerques inèdites sobre tonades populars mallorquines[11].

Un altre aspecte també molt interessant i pràcticament oblidat per part dels estudiosos del folklore és la legislació, material jurídic i aspectes de dret foral que s'afronten per primera vegada per Joaquim Carreras i Artau que amb les seves *Indicacions Bibliogràfiques sobre costums jurídics d'Espanya i especialment de Catalunya*, a part de moltes obres de referència de caràcter general

---

7 *Estudis i Materials* (1916) 1:104.

8 MASSOT I MUNTANER, Josep (1984) Josep Massot i Planes i la cançó popular. A MASSOT I PLANES, Josep (1984) *Cançoner musical de Mallorca*. pg. 10. Sobre la personalitat d'aquest primerenc recompilador vegeu l'esmentada introducció a cura del seu nét.

9 *Estudis i Materials* (1917) 2:13.

10 Ibidem. pg. 156.

11 Ibidem. pg. 194.

recull una monografia de Pere Mir i Mir sobre l'aparceria a Menorca[12].

També resulta d'interès l'aportació de Robert Gerhard, *Contribució a la Bibliografia de la cançó popular catalana* on hi ha referències d'obres de Camps, Noguera, Pol i Antoni Vicens[13].

A les publicacions registrades compareix l'obra de Víctor Navarro, *Costumbres en las Pithiusas*, Madrid (1901)[14], fruit de la investigació promoguda per respondre l'enquesta de l'Ateneo de Madrid.

Pere Ballester, des de Menorca, contestava també el qüestionari sobre *Costums i tractes referents a bestiar més usuals a s'illa de Menorca* (1918)[15] i sobre la pesca marina (1919)[16].

---

12 MIR I MIR, Pere (1917) "L'aparceria a Menorca". *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*. 66.

13 *Estudis i Materials* (1917) 2:217-224.

14 Ibidem. pg. 229.

15 Vegeu una reproducció d'aquest article a Pere BALLESTER (1986) *Estudis d'Antropologia de Menorca*. pp.131-157.

16 Ibidem. pp. 159-213.

3.4.2.4. Arxiu de Tradicions Populars (1928-1935)

Aquesta iniciativa, impulsada pel folklorista urgellenc Valeri Serra i Boldú (1875-1938)[1], assoleix una significació especial dins la història del coneixement etnogràfic illenc ja que suposa una passa més cap a la consolidació de la unitat cultural catalana. El títol complet de la iniciativa i del seu òrgan d'expressió: *Arxiu de tradicions populars recollides a Catalunya, València, Mallorca, Rosselló, Sardenya, Andorra i terres aragoneses de parla catalana* és prou significativa.

Ens trobam de nou davant un instrument orientat cap a la construcció de la imatge simbòlica de la identitat catalana i amb la llengua com a mostra més palesa d'aquests vincles culturals que abasten l'àmplia àrea geogràfica objecte d'estudi.

Totalment en consonància amb les tesis defensades per Llorenç Prats en el seu treball sobre el mite de la tradició popular (1988), a la presentació de l'Arxiu de Tradicions Populars Populars hom manifestava:

"Catalunya, com tota col.lectivitat de llarga vida, deu a la Tradició una colla d'ensenyaments pràctics que han servit per a enmotllar la formació del seu caràcter.

---

1 Sobre els aspectes biogràfics d'aquest folklorista vegeu MOLAS, J i MASSOT i MUNTANER, J. (1979) *Diccionari de la literatura catalana.* pg. 668.

Com sigui que aqueixes lliçons ens han estat trameses de generació en generació, tenen per a nosaltres la valor de cosa sagrada, per la raó de constituir, a més, el patrimoni espiritual de Catalunya. I és trist de dir que anem perdent-lo.

ARXIU DE TRADICIONS POPULARS ve a salvar fins on sigui possible tota aqueixa riquesa. Cada dia que passa van desapareixent trets característics de la nostra fesomia. Un costum que deixa de practicar-se, una cançó que deixa de cantar-se, és un tresor nostre que deixem perdre"[2].

Les aportacions sobre l'Arxiu de Tradicions Populars són escasses. Potser els comentaris més orientadors siguin els de Josefina Roma[3] al pròleg de l'edició facsímil del mateix Arxiu i una aportació més general de Joan Prat i Carós[4].

Prat explica que Serra i Boldú, amb la seva publicació, pretenia arribar al gran públic, ja que el folklore és patrimoni col.lectiu i tothom pot sentir-s'hi identificat. Ara bé, de la mateixa manera que el llegat folklòric és col.lectiu, la seva tasca de recuperació ha d'esser també col.lectiva.

De fet Valeri Serra i Boldú aconseguí per a la seva revista la col.laboració de diversos nuclis de folkloristes catalans i de fora de Catalunya. En aquest sentit és on cal ressenyar les aportacions

---

2 (1928) "In nomine patris...". *Arxiu de Tradicions Populars.* 1:5.

3 ROMA, Josefina (1980) "Pròleg". *Arxiu de Tradicions Populars recollides a Catalunya, València, Mallorca, Rosselló, Sardenya, Andorra i terres aragoneses de parla catalana.*

4 PRAT i CAROS, Joan (1985) El folklore i l'etnologia a la premsa catalana no-diaria (1862-1984). pp. 16-19 (original mecanografiat).

dels folkloristes illencs. Aquest seria el cas de Mn. Antoni M. Alcover que hi publica tres rondalles del seu aplec: "Es nas de dos pams", "N'Espira-Fochs" i "Una madona que enganyà el dimoni"[5]; el folklorista artanenc Andreu Ferrer Ginard publicà també una rondalla de Menorca: "Es Vei-matei i es Vei-tiruril.lu"[6]. A part d'aquestes dues aportacions més significatives cal ressenyar també una breu aportació de Pere d'Alcàntara Penya sobre cuina popular amb dues receptes sobre calamars farcits[7].

Hi ha també algunes referències a la cultura popular illenca a articles de Pere Vayreda i Olivas sobre les supervivències de festes agrícoles primitives i en un altre de Sebastià Farnés sobre motius del rei Pere d'Aragó.

Serra i Boldú aconseguí publicar set fascicles de l'Arxiu entre el 1928 i el 1935. Es mantenien amb més o menys fidelitat quatre seccions fixes: Demofilologia o Literatura oral; Etologia o Costums; Pistologia o Creences i Supersticions i el Noticiari.

Aquesta última secció, amb el temps, resultarà una de les més interessants ja que segons Joan Prat es tractava d'un noticiari realment complet, en el que es troben referències de concursos (pessebrístics, fotogràfics, de llegendes populars, de goigs, etc);

---

5 ALCOVER, Antoni Mª. (1928) "Es nas de dos pams (Rondalla mallorquina). *A.T.P.* 3:148-152; (1929) "Rondalles. N'Espira-Fochs". *A.T.P.* 5:274-280 i (1935) "Una madona que enganyà el dimoni". *A.T.P.* 7:23-26.

6 FERRER I GINARD, Andreu (1928) "Es Vei-matei i es Vei-tiruril.lu. (Rondaia de Menorca)". *A.T.P.* 1:35-36.

7 ALCANTARA PENYA, Pere d' (1928) "Cuina popular". [Dues receptes de calamars farcits]. *A.T.P.* 5:314.

ressenya de conferències, d'exposicions (de fotografies, de boixos, d'imatgeria i auques, d'iconografia popular, etc.); el calendari d'actuacions de grups folklòrics (esbarts i altres agrupacions semblants); l'anunci o ressenya de congressos internacionals, necrologies i una subsecció fixa de comentaris i recensió de llibres folklòrics.

És precisament en la secció de noticiari on queda reflectida la intercomunicació i els contactes que l'Arxiu de Tradicions Populars mantingué amb els folkloristes illencs. Concretament es fan ressenyes de l'aparició de la revista *El Tresor dels Avis* d'Andreu Ferrer i Ginard i de l'obtenció del segon premi a un treball sobre les llegendes de Balears obtingut per aquest folklorista artanenc. En aquest segon concurs sobre el *Llegendari Popular Català*, patrocinat per Rafel Patxot, el jurat format Sebastià Farnés, Tomàs Carreras i Artau, Rafel Patxot i Jubert, Valeri Serra i Boldú i Pere Bohigas en sessió celebrada el 31 de març de 1928 atorgaren el segon premi (1.000 ptes.) a Andreu Ferrer Ginard pel seu aplec de llegendes[8].

Així mateix dóna una àmplia ressenya, signada per Felipe Guasp Pou, de l'aparició de *Colección de 1440 xilografías (iconogràficas, heràldicas, tipogràficas, històricas, etc., etc.) existentes en los obradores de la Imprenta y Libreria Guasp. Morey, 6 y 8. Mallorca*[9].

---

[8] *A.T.P.* (1928) 2: 124-125.

[9] *A.T.P.* (193-?)5: 317-318 i 6:377.

Finalment, cal esmentar les noticies sobre ressenyes d'obres dels insignes folkloristes Francesc Camps i Mercadal i Antoni M. Alcover i Sureda[10].

[10] *A.T.P.* (1928) 3:190 i (193-?) 6: 377.

3.4.2.5. Baltasar Samper (1888-1966) i el "Cançoner Popular de Catalunya".

Entre el 1922 i 1935 es produí precisament una de les iniciatives més ambicioses a l'entorn del folklore català i en la qual, d'una o altra manera, participaren activament un bon nombre de folkloristes. Es tracta de l'"Obra del Cançoner Popular de Catalunya".

L'"Obra del Cançoner Popular de Catalunya" s'endegà a partir de la important deixa econòmica de Concepció Rabell i Cibils, Vda. de Romaguera, que llegà en morir per al conreu de la cultura catalana.

El 28 d'octubre de 1921, Rafael Patxot i Jubert, administrador de la "Fundació Concepció Rabell i Cibils", s'adreçà a l'"Orfeó Català" per a proposar-li que assumís la direcció del projecte. En la carta que adreça al mestre Lluís Millet, director de l'Orfeó, el mateix Patxot exposa els objectius del projecte:

"Voldríem fer un corpus musical de totes les cançons populars nostres: les que ja són publicades, les moltes que hi ha recollides, emperò romanen inèdites, les que encara ignorem, per

mor de què vaguen esquerpes per les nostres contrades on caldrà sobtar-les"[1].

L'empresa fou immediatament acceptada per l'"Orfeó Català" en una carta de resposta que Lluís Millet adreçà a Patxot el nou de novembre del mateix any. Dos mesos més tard es celebrava la sessió inaugural de l'"Obra del Cançoner" en què es tractaren les línies principals del projecte. El treball es va articular en una triple tasca:

1. Recerca i aplegament de materials.
2. Estudi comparatiu i seleccionador.
3. Publicació del Cançoner Popular de Catalunya[2].

El sistema de recerca més genuí i interessant endegat per l'"Obra del Cançoner Popular de Catalunya" foren les anomenades "missions de recerca". Aquestes "missions" consistien a trametre directament, per encàrrec i a compte de l'Obra, equips d'especialistes a les diverses contrades de la llengua catalana per tal d'efectuar-hi reculls "in situ".

Cadascuna d'aquestes missions estava formada per dues persones, entre les quals una com a mínim havia d'ésser un músic, per bé que de vegades ho eren tots dos i a elles foren vinculades, a més dels músics, poetes i folkloristes, per bé que aquests en foren més tard exclosos[3]. Els missioners venien obligats a presentar, a

---

[1]PRATS, Ll., LLOPART, D., PRAT, J. (1982) *La cultura popular a Catalunya.* pp. 77-87.

[2] Ibidem pg. 79.

[3] Aquesta informació sobre la composició de les missions l'ofereix el mateix SAMPER (1945) a "La investigación folklórica en la «Obra del Cancionero

més del recull, una memòria on havien de recollir les seves impressions i observacions personals, sobre l'acolliment, tarannà, temperament dels informants i d'altres aspectes sòcio-culturals dels context del cantaire. Aquestes memòries, en alguns casos, contenen dades etnogràfiques d'interès i representen veritables diaris de camp dels investigadors.

L'any 1922 s'efectuaren dues missions. L'una fou encomanada a Mn. Higini Anglès i Pere Bohigues, col.laborador de l'"Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya" i l'altra als musicòlegs Joan Llongueres i Joan Tomàs. En els anys següents les missions sovintejaren, participant-hi entre d'altres col.laboradors, a més dels ja esmentats, Joan Amades, Francesc Pujol, Joan Puntí, Jaume Massó, Lluís Romeu, Francesc Matheu, Josep Barberà, Francesc Baldelló, Just Sansalvador i Baltasar Samper.

Pel que fa a la participació illenca a aquest gran projecte hom ha de destacar la preeminent figura de Baltasar Samper i Marquès (1888-1966) que, a més de folklorista, destacà especialment com a compositor musical. La seva trajectòria personal i política que l'obligaren a exilar-se a Mèxic, un cop acabada la guerra, ha propiciat un desconeixement general de la seva obra folklòrica, tot i que als darrers temps sembla que contemplam un recobrament d'aquesta figura[4].

Per altra banda, la participació a l'Obra del Cançoner no es restringí a Samper; altres folkloristes de l'època, especialment

---

Popular de Cataluña»" *Anuario de la Sociedad Folklórica de México*. 6:213-232. Reproduït en part per MASSOT, J. (1992) *Els intel.lectuals mallorquins davant el franquisme. Col.laboració, oposició, exili*. pp. 219 i ss.

4 MASSOT I MUNTANER, Josep (1992) Op. cit. pp. 211-238.

Andreu Ferrer, Isidor Macabich o Cosme Bauçà feren també, com veurem, les seves aportacions.

La recuperació de la personalitat i l'obra de Baltasar Samper es déu bàsicament a la tasca investigadora de Josep Massot i Muntaner que ens comenta:

"D'altra banda, des del 1924 fins al 1932 Samper dedicà una part de l'estiu a recórrer Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera -acompanyat per Miquel Ferrà, per Josep M. Casas Homs, per Ramon Morey, per Julià Samper, per Andreu Ferrer i per algú altre- per cercar-hi una tradició oral que li permeté collites abundoses. Coneixem la memòria sencera de la "missió" a Mallorca del 1924 i la "Revista Musical Catalana" donà compte amb entusiasme d'aquesta i d'altres dues "missions" posteriors. El fons de l'Obra del Cançoner, dipositat recentment a l'Abadia de Montserrat, conté les memòries de totes les "missions" de Samper"[5].

Quant a la metodologia emprada a les missions de recerca, a partir de la pròpia descripció oferida pel propi Samper, es recullen tot un seguit de normes bàsiques per al treball de camp, a les quals es preveu des de la identificació de l'informador, la transcripció, l'enregistrament fonogràfic, la informació gràfica fins la colecta de cultura material (especialment instruments musicals) que detecten una exhaustivitat i rigorositat a la qual s'ha tornat arribar en comptades ocasions[6].

---

[5] MASSOT I MUNTANER, Josep (1992) Op. cit. pp. 217-218.

[6] Ibidem. pp. 219-225.

Dos aspectes destacables i que fins ara havien passat desapercebuts és la utilització sistemàtica, tant de la imatge fotogràfica com de l'enregistrament fonogràfic. Una de les normes del treball de camp era "Registrar en grabación fonogràfica cualquier documento que contenga entonaciones imprecisas, anormales o dudosas; que ofrezcan particularidades notables de ejecución, por ejemplo, matices especiales del canto, difíciles de fijar en la notación, habilidad excepcional de un ejecutante en su instrumento, etc."[7]

Respecte a les fotografies, cal insistir en la importància de "la información gráfica, en diferentes aspectos" i "recogerla abundantemente. Toda persona que comunique un documento o proporcione alguna información que complete los materiales recogidos, deberá ser fotografiada. Además de la fotografía de indumentaria especial -danzas, ceremonias, comparsas, etc.- se tomarán fotografías de la indumentaria comúnmente usada en una localidad", de les "habitaciones características", dels "cultivos o siembras, de los utensilios de trabajo agrícola, de las instalaciones y utillaje de industrias -caseras o no- en las que se observen normas o procedimientos considerados tradicionales", de "cualquier objeto o aspecto que pueda proporcionar o complementar información sobre usos y costumbres, creencias, etc." y "del paisaje, en las que pueda apreciarse el marco y ambiente en que viva el repertorio recopilado. Es de especial

[7] MASSOT I MUNTANER, Josep (1992) Op. cit. pg. 222.

interés fotografiar los lugares en que esté localizada alguna tradición o leyenda"[8].

Pel que fa a les relacions amb altres folkloristes illencs a través de l'Obra del Cançoner, a part dels ja esmentats anteriorment, hom ha de resaltar la participació com a acompanyant en algunes missions d'Andreu Ferrer i Ginard, els contactes mantinguts amb el canonge eivissenc Isidor Macabich i especialment la relació mantinguda amb el felanitxer Mn. Cosme Bauçà que feu una aportació important a l'Obra del Cançoner[9].

La importància de Mn. Cosme Bauçà i Adrover[10], no fou tant per la seva aportació com a investigador sinó per la creació d'una fundació que donaria lloc a una important col.lecció etnogràfica.

Quant a la seva aportació personal com a folklorista hem de dir que no és excessiva[11], possiblement s'hagi de restringir al recull *Flors semprevives. Recull de cants populás en mallorquí per* ----, publicat a Firmat (Rep. Argentina) el 1911. Aquest recull consisteix en un aplec de 1.000 cançons populars, publicades sense cap casta de comentari i només amb la següent dedicatòria: "A Mallorca ma patria ben volguda, en prova d'inquebrantable record

---

8 MASSOT I MUNTANER, Josep (1992) Op. cit. pg. 224.

9 Ibidem. pg. 227.

10 Per als aspectes biogràfics de Cosme Bauçà, vegeu Miquel PONS (1971) *Mossèn Cosme Bauçà (1871-1971).*

11 Per al coneixement de l'obra de Bauçà vegeu Miquel PONS (1972) Bibliografia de Mn. Cosme Bauçà i Adrover, A *Ferias y fiestas de San Agustín.* Felanitx

y als coratjosos mallorquins establerts a n'aquestes hospitalàries terres argentines, com abrás d'afectuosa germendat, dedic aquest entreteniment"

També al volum VIè de la Historia de Felanitx (1948), dedica un parell d'apartats a temes etnològics: molins de vent (46-50), gerretes felanitxeres. Entrevista a Andreu Capó (51-55); sobre-nombre popular (60-67) i aportacions d'altres autors sobre matèria folklòrica: ses matances de L. Planas (68-70); es fogueró de ses matances de R. Obrador (71-73); las norias de C. Vadell (76-78) i Crònica curiosa sobre coses que han estat suprimides de S. Barceló Calsa (86-97).

Una faceta important i poc coneguda de Bauçà va esser l'esmentada participació en l'obra del Cançoner Popular de Catalunya amb la cessió el 1927 d'una col.lecció de quatre mil cançons curtes[12].

---

12 Sobre aquesta donació i el reconeixement que hom feu al recompilador podeu veure Cosme BAUÇA (1948) *Historia de Felanitx*, VI, pp. 74-94.

3.4.2.6. L'Ateneo de Madrid i l'enquesta del 1901.

A l'entrada d'aquest segle i tot seguint el corrent positivista es produí a l'Estat espanyol un fet destacable per a la història de l'antropologia. Ens referim a l'enquesta de l'Ateneo de Madrid de 1901-1902. Es tracta de la *Información promovida por la Sección de Ciencias Morales y Políticas del Ateneo de Madrid en el campo de las Costumbres Populares y en los tres más característicos de la vida: el Nacimiento, el Matrimonio y la Muerte*[1].

El qüestionari emprat és un dels més complets de l'època en què fou realitzat. Consta de 159 preguntes distribuïdes de la següent manera: 28 sobre el naixement; 78 sobre el matrimoni i 53 sobre al defunció. Entre els redactors hi figuren els membres de la junta directiva de la secció de Ciències Morals i Polítiques de l'Ateneo: Rafael Salillas, Julio Puyol, Constancio Bernaldo de Quirós, Enrique García Herreros, Guillermo Pedregal i Rafael Camarón.

El qüestionari va esser remès, mitjançant una circular, a tots els corresponsals que l'Ateneo tenia per tot l'estat. Sembla que es van rebre 357 respostes encara que algunes d'elles no

---

[1] El qüestionari ha estat reproduït com a apèndix al *Manual de folklore. La vida popular tradicional en España* (1985) de Luis i Nieves DE HOYOS pp. 019-026; per Carmelo LISON TOLOSANA (1977) *Antropología social en España*. pp. 168-179 i per Juan Francisco BLANCO (1986) *Usos y costumbres de nacimiento, matrimonio y muerte en Salamanca*. pp. 211-219.

corresponen només a una localitat sinó que fan referència a tota una comarca o fins i tot una illa com és el nostre cas.

Originàriament el material es va remetre a la seu de l'Ateneo en informes que corresponien a cada una de les localitats que contestaven. Posteriorment la informació es passà a fitxers temàtics que és l'únic material que ha arribat als nostres dies i que es conserva al Museo Nacional de Etnología a Madrid[2].

A nivell teòric i segons Aguirre Baztán "la encuesta es un intento científico de codificar y estudiar la vida tradicional española, hecho con visión de naturalista, de reconocimiento del terreno, para hablar de España por encima de los sentimentalismos románticos y está inspirada en la ideología de la Institución Libre de Enseñanza, continuando el intento de uno de sus miembros, Machado y Alvarez"[3].

Tot i l'arrel diferenciada respecte al folklore català, les informacions recollides a través de l'enquesta foren aprofitades per altres institucions. Aquest és el cas de Joan Llauró que copià el contingut de l'enquesta per a l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya[4].

Amb posterioritat, sobre aquesta enquesta i els materials recompilats han anat apareixent nombrosos estudis, especialment

---

2 Vegeu Pilar ROMERO DE TEJADA (1986) Introducción a la encuesta del Ateneo de 1901. A Juan Francisco BLANCO *Usos y costumbres de nacimiento, matrimonio y muerte en Salamanca.* pp. 11-13.

3 Veure AGUIRRE BAZTAN (1986) *La antropología cultural en España.* pg. 38.

4 Luis CALVO (1991) *El "Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya" y la antropología catalana.* pp. 156-158.

de caràcter regional[5]. Tot i aquestes aportacions, l'aproximació més significativa és la de Carmelo Lisón. Segons aquest autor, les Balears proporcionaren quatre respostes.

D'aquestes quatre respostes esmentades, a les Illes Balears hom té coneixement de dues aportacions força importants per a Menorca i les Pitiüses. Ens referim a les obres de Víctor Navarro i de Pere Ballester. Recentment s'ha reeditat l'obra del misser menorquí "Costumbres populares de Menorca. Contestación al Cuestionario de la Sección de Ciencias Morales y Políticas del Ateneo de Madrid" en un volum titulat *Estudis d'Antropología de Menorca* (1986). De l'obra de Víctor Navarro només n'hem pogut consultar la primera edició.

Víctor Navarro, polític, jurista i escriptor d'origen valencià, havia estat director del *Boletín Jurídico Hebdomadario* i havia publicat algunes obres com és ara *Játiva-Albaida* (1886) sobre costums electorals; *Práctica de los Juzgados municipales* (1904) i *Arroz a la valenciana* (1896).

---

[5] Els treballs que coneixem sobre aquest tema són LISON (1971); LIMON (1977) Avance de la edición crítica sobre la información que en el campo de las costumbres de Nacimiento, Matrimonio y Muerte en España, realizó la Sección de Ciencias Morales y Políticas del Ateneo de Madrid (1901-1902). Instituto de Etnografía y Folklore Luís de Hoyos Sáinz. Vol VIII, pp. 303-403; LIMON (1981) *Costumbres andaluzas de Nacimiento, Matrimonio y Muerte.*; Manuel A. FARINYA (1985) ha preparat l'edició de l'obra de Juan Bethencourt Alfonso titulada *Costumbres populares Canarias de Nacimiento, Matrimonio y Muerte* i Juan Francisco BLANCO (1986) els materials de l'enquesta recollits a Salamanca amb el títol de *Usos y Costumbres de Nacimiento, Matrimonio y Muerte en Salamanca.* A més de les publicacions esmentades, cal no oblidar els treballs de FOSTER (1980) Folklore y Costumbres del Embarazo. Nacimiento e Infancia. A KENNY y De MIGUEL (Eds.). *La Antropología Médica en España*; ROMERO de TEJADA. La Encuesta del Ateneo de 1901 y la cultura vasca. A III Congreso de Antropología. San Sebastián i Angeles ROQUE (1985) Ritos de pasaje en la Sierra de la Demanda burgalesa. A I Congreso de Etnología y Folklore en Castilla y León. Soria.

Quant a l'obra referida a les Pitiüses, hem d'esmentar que pròpiament no es tracta d'una resposta a l'enquesta del 1901, ja que el seu abast temàtic és molt més ampli i està datada a València el 28 de setembre de 1898, quan tots sabem que l'enquesta és del 1901, data que coincideix amb la de publicació de *Costumbres en las Pithiusas*[6].

Aquesta obra, estructurada en dotze capítols, abasta temes tan diversos com és ara el vestuari, el festeig, la llengua, els glosats i glosadors (bardos payeses), música i instruments populars, dança, festes religioses, festes de carnaval, religiositat popular, agricultura, pesca, artesania, comerç, peses i mesures, arquitectura rural, descripció de la vida a la ciutat, caràcter de la població, alimentació i gastronomia, matrimoni, bateig, herevatge i testaments, medicina popular, enterraments i dol, contractes i el darrer capítol dedicat a Formentera. L'obra es complementa amb un apartat dedicat a fonts i un altre a apèndixs documentals.

En parlar de les fonts utilitzades, l'autor explica: "He hecho por mi mismo el estudio de las costumbres que acabo de de describir, y lo que no ha podido ser objeto de mi observación directa, lo he averiguado por medio de referencias que me han dado personas fidedignas y respetables de la localidad, cuyos nombres pongo a continuación, habiéndome servido también de algo la obra del Archiduque, citada en la Memoria"[7].

---

[6] El títol exacte d'aquesta obra de Víctor NAVARRO és *Costumbres en las Pithiusas. Memoria que obtuvo el quinto premio en el primer concurso especial sobre Derecho consuetudinario y Economía popular abierto por la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas para el año 1897 escrita por Don Victor Navarro.* Madrid, Imprenta del Asilo de Huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús, 1901.

[7] Op.cit. en la nota anterior pg. 167.

Entre els informadors i els temes sobre els quals han donat relació esmenta a Narcís Puget, notari, sobre la pesca; Miquel Colomar, comerciant, sobre peses i mesures; Vicent Tur Cardona, notari i un pagés sobre agricultura. A més, cita també a Juan García Taheño, jutge de partit i Vicente Serra Colomar. Esmenta l'Arxiu del Registre de la Propietat com a una de les fonts bàsiques per al coneixement de les relacions contractuals.

Ens sembla un tant exagerada la crítica d'aquesta obra per part de Macabich, el qual sembla que, afectat per un afany execivament moralitzador, rebat de manera un tant gratuïta les descripcions de Navarro. Segons el mateix Macabich, Navarro era registrador de la propietat i, també segons el canonge eivissenc, l'enquesta de l'Ateneo fou contestada des de Palma[8].

La resposta efectivament coneguda i publicada és la corresponent a Menorca, redactada per Pere Ballester Pons. Aquest jurista maonès contestà a la circular del 20 de novembre de 1901 remesa per Rafael Salillas i Julio Puyol. A posteriori (1905) publicà el qüestionari i la resposta[9].

Els intents personals per conèixer directament els fons referits a les Illes i conservats al Museo Etnológico de Madrid no van fruitar car sembla que estan en fase d'estudi per part de la Sra. Lena Mateu Prats.

---

8 MACABICH, I.(1966) *Historia de Ibiza. Costumbrismo.* pgs. 13 i 31.

9 L'edició del 1905 ha estat reproduïda a l'obra *Estudis d'Antropologia de Menorca* (1986), conjuntament amb altres dos treballs: Costums i tractes referents a bestiar més usuals a s'illa de Menorca i Pesca marítima, amb un pròleg de Tomàs Vidal Bendito.

3.4.3. Mossèn Antoni Maria Alcover i Sureda (1862-1932)

En el canvi de segle i com a nexe d'unió entre la primera generació de folkloristes (Marià Aguiló) i els protagonistes de la investigació lingüística i folklòrica del nostre segle (F. de B. Moll i Rafel Ginard), hi llembreja l'extraordinària figura del canonge manacorí Mn. Antoni M. Alcover.

Tal com diu Josep Massot, hem de reconèixer que mossèn Alcover és un gran folklorista, un dels més destacats del nostre país, al costat de l'encara massa desconegut Marià Aguiló, de Tomàs Forteza -col.laborador d'Aguiló i mestre d'Alcover-, de Baltasar Samper i Andreu Ferrer -la immensa tasca dels quals ha restat inèdita una vegada més per culpa de les "circumstàncies", de Rafel Ginard i Bauçà... Més encara, és possible que la labor d'Alcover en el camp de la cultura popular sigui la part més vàlida i més permanent de la seva obra, tot i que tampoc no fou mai precisa ni "científica" en el sentit dels folkloristes moderns[1].

L'interès d'Antoni M. Alcover pel folklore mallorquí venia de molt lluny. Ell mateix explica que el 1879, quan tenia disset

---

[1] MASSOT I MUNTANER, J.,(1985) *Els mallorquins i la llengua autòctona.* pg. 219. Per a una aproximació biogràfica a la figura de Mn. Alcover, vegeu MOLL, Francesc de B. (1981) *Un home de combat.*

anys i era jove seminarista, començà a escriure narracions de costums a la manera d'Antonio de Trueba, d'ambient mallorquí però en llengua castellana, d'acord amb el seu "castellanisme furibund" d'aleshores[2].

El 1885 publicà en un volum les *Contarelles d'En Jordi des Recó*, prologades pel seu mestre Tomàs Forteza. Les Contarelles, a més dels "retaulos de costums" contenien cinc rondalles, que, com assenyalava l'autor al pròleg de la segona edició (1915) "no eren Contarelles pròpiament, sino faules populars, inventades o conservades pel poble, no coses que jo m'hagués tretes de cap, com ho eren les altres composicions del volum.

Es tractava de rondalles que Alcover "sabia de com era al.lot pucer" i que havia començat a escriure d'"al.lotell" i publicat inicialment a "L'Ignorància" (1880, 1881 i 1882), a l'"Almanaque Balear para el año 1882" del diari "El Isleño" i al "Museo Balear" (1884)[3].

Possiblement existeixin influències, com diu Josep Benet i Jornet[4], de l'obra de l'arxiduc Lluís Salvador sobre l'obra folklòrica d'Alcover. Segons aquest autor, l'obra de creació en català de Lluís Salvador, molt dialectal, abundant en barbarismes i incorreccions, però expressiva i fluida, és formada, entre d'altres,

---

2 MASSOT I MUNTANER, J., (1985b) *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*. pg. 77.

3 Ibidem. pp. 78-79.

4 MOLAS,J. MASSOT,J. (1979) *Diccionari de la literatura catalana.* pg.415.

per *Rondaies de Mallorca* (1895), recull que se situa com a precedent de l'obra d'Alcover[5].

El mateix Alcover, però, en el pròleg a la primera edició de l'*Aplec de Rondaies Mallorquines* datat el 1896, dóna arguments per pensar que l'obra de l'arxiduc més que un precedent degué ésser un estímul més per a la publicació del recull: "quan vaig concebre l'idea de fer un llibre just de rondaies populars mallorquines va esser l'estiu de 1889. Compatit de veure com de dia a dia s'anaven perdent i oblidant..."[6].

Massot i Muntaner explica amb detall el procés de recompilació i elaboració de l'Aplec. El 1890 i el 1891 aparegueren set rondalles a la revista "El Eco del Santuario"; el 1893, en sortiren altres dues al "Boletín de la Sociedad Arqueològica Lul.liana" -que més endavant havia de publicar tot el volum cinquè de l'Aplec, dedicat a llegendes i tradicions (1909)-, i el 1894 les rondalles mallorquines arribaren a dues revistes de Barcelona, el "Misatger del Sagrat Cor de Jesús" i "La Tradició Catalana".

D'altra banda, ja el 1892 "hi hagué qui s'oferí a editar-me un tom", bé que "sortiren emperons, la cosa es va suspendre, i perllonga qui perllonga, no arribàrem a començar fins el novembre passat", és a dir, de 1896. A la tasca de replega, selecció

---

5 Aquesta cronologia de publicació de les rondalles a diverses publicacions periòdiques per part de Mossèn Alcover qüestionen que fos l'arxiduc Lluís Salvador el qui l'induí a fer l'aplec. Aquest no publicà *Rondayes de Mallorca* i *Märchen aus Mallorca* fins al 1895 i 1896.

6 Citat per MASSOT, J. (1985b) Op. cit. pg. 79.

i encoratjament l'ajudaren Joan Alcover i Maspons, Pere Orlandis i Despuig, Miquel Costa i Llobera i Tomàs Fortesa.

L'obra folklòrica alcoveriana té diverses dimensions i vessants que cal analitzar de forma individualitzada:

a. cançoner popular

b. rondalles i contarelles

c. paraules i coses

a. El cançoner popular

Segons Moll, Mn. Antoni Mª Alcover fou un dels més actius recol.lectors de cançons populars, "...es conserven inèdits alguns quaderns de cançons de diversos glosadors, i ell mateix va incloure abundants cançons de la Passió i de Pasqua i mostres d'estrofes populars dialogades dels entremesos de Nadal i matances a en la segona edició de les seves Contarelles, transcriví les glosades d'una "vetlada de glosadors" de les Fires i Festes de l'any 1897, registrà algunes gloses d'En Tià de Sa Real en el volum Vè. de les Rondaies i publicà en un volum especial una selecció de glosades de l'amo Antoni Vicens Santandreu"[7].

Aquesta tasca recol.lectora de cançons populars i fins i tot la col.laboració del folklorista manacorí en l'obra col.lectora de Marià Aguiló ha estat estudiada i divulgada per Josep Massot[8].

---

7 MOLL, Francesc de B. (1979) Assaig d'estudi preliminar. A GINARD BAUÇA, Rafel (1979)*Cançoner popular de Mallorca.* pp. XXIV-XXV.

8 Vegeu MASSOT, Josep (1985) *Els mallorquins i la llengua autòctona* i especialment el capítol, Mossèn Alcover i la cultura popular. pp. 219-221.

b. Les rondalles i les contarelles[9].

Indubtablement si es coneix alguna faceta de l'obra folklòrica de Mn. Antoni Mª. Alcover, aquesta és l'*Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi des Recó.* Aquesta ha estat sense cap dubte la seva aportació que ha assolit un nivell de popularitat extraordinari.

Aquesta obra que finalment ha quedat configurada en una col.lecció de vint-i-quatre volums ha estat fruit d'un llarg procés de decantació iniciat el 1885 amb l'aparició de les esmentades *Contarelles d'En Jordi des Recó*, que a mesura que s'anava ampliant de forma extraodinària amb noves aportacions donaria lloc a tres obres diferenciades, amb identitat pròpia, i que requereixen una edició crítica definitiva que permeti discernir quin va esser el paper d'Alcover com a recompilador i com a recreador:

En primer lloc, l'*Aplec de Rondaies Mallorquines*. La configuració definitiva del qual passà per un seguit de vissisituds entre les que cal senyalar la publicació d'un bon nombre de rondalles soltes a revistes i publicacions diverses. Aquest és el cas de les narracions populars aparegudes al Bolletí de la Societat

---

9 Per al coneixement de la tasca de Mn. Antoni Ma. Alcover com a recompilador de rondalles vegeu especialment: Josep A. GRIMALT (1978) "La catalogació de les rondalles de Mossèn Alcover com a introducció a llur estudi" *Randa*, 7:5-30; l'article de MASSOT i MUNTANER (1985b) "Antoni M. Alcover i les rondalles", publicat inicialment a *Lluc* (1982) setembre-octubre pp. 12-14, i la mateixa aportació de Mn. ALCOVER, "Com he fet mon "Aplec de Rondaies Mallorquines", publicat inicialment el 1931 a *Zeitschrift für romanische Philologie* LI, 94-111, i reproduït posteriorment a *Randa* (1983) 15:121-136 i a MASSOT, J. (1985b) pp. 87-106 com a annex a l'article anteriorment citat.

Arqueològica Lul.liana, a l'Arxiu de Tradicions Populars, el Bolletí del Diccionari, La Veu de Mallorca, etc.

D'altra banda, aquest recull folklòric ha assolit amb el temps un nivells de popularitat insospitats fins al punt que, després de la mort del seu recompilador, s'han continuat editat de forma dispersa a revistes (Cort, Eivissa...); s'han succeït les reedicions totals o parcials i fins i tot se n'ha fet una edició radiofònica degudament enregistrada i comercialitzada.

Un aspecte destacable de l'aplec és el seu valor com a font documental per a l'anàlisi de la societat i la mentalitat mallorquina tradicionals. Encara que només sia sobre aspectes parcials s'han d'esmentar les aportacions de V. Jassó i C. Torrens[10].

En segon lloc, dos assaigs folklòrics prou extensos amb identitat pròpia: *Corema, Setmana Santa i Pasco* i *Ses matances i ses festes de Nadal.* Aquests dos assaigs aparegueren per primera vegada inclosos dins la segona edició de les Contarelles (1915), impresa a l'Estampa d'Amengual i Muntaner. Ambdós foren reeditats en altres tants volums de la Biblioteca "Les Illes d'Or (núms 66 i 68, anys 1956 i 57, respectivament). *Ses matances i ses festes de Nadal* ha estat reeditat de nou el 1981.

Quant a l'estructuració del contingut d'ambdues obres hom ha de tenir present que hi ha diferències notables, mentre que a *Corema, Setmana Santa i Pasco* fa una descripció acurada, estructurada en quatre grans capítols i molt apropat a la descripció etnogràfica, a *Ses matances i ses festes de Nadal* es limita a fer una

---

10 (1984) "Funció educativa de l'eidos. Aproximació a la ideologia del poble de les Rondaies Mallorquines" *Lluc* 713: 33-36.

divisió en dues parts i a partir d'una narració a l'estil de les contarelles va intercalant diàlegs i notícies folklòriques. De fet, com ja hem vist, mossèn Alcover les havia escrites com si fossin una contarella i, com a tals, les havia publicades.

Vegeu com estructura la descripció de l'assaig sobre les festes de Pasqua:

I. Sa Corema

II. Es Dia del Ram

III. Sa Semana Santa

1. Es primers dies
2. Cançons de la Passió i Mort
3. Altres tradicions sobre la Mort i Passió
4. Es Fas
5. L'Ofici d'es Dijous Sant
7. Sa Casa-Santa
8. Es rentar es peus a dotze pobres
9. Es Centurions
10. Processó de la Sang
11. Confits, rollos i altres herbes
12. Es sermó de Passió i l'Ofici
13. Ses Tres hores i es Davallament
14. Processó de l'Enterro i Soledat de Maria
15. Ses Coranta Parts de Rosari

IV. Pasco

1. Es foc nou i es ciri pascal
2. Profecies, Bendició de ses fonts, etc.
3. Ofici de Glòria i festa que fan per defora
4. Es Solpàs

5. Panades, robiols, flaons...

6. Dissabte de Pasco a vespre, fins lo endemà dematí.

7. Diada de Pasco: Processó del Bon Jesús ressuscitat.

8. Berenar i dinar i altres herbes

9. Sa Capta de ses Panades

10. Es Sermó d'es Ramells, sa Volta d'es Coremer i sa Volta d'es Combregar

11. Pan-caritats

Acabatai

Finalment, les Contarelles que, com ja hem vist, foren editades per primera vegada el 1885 amb un pròleg de Tomàs Fortesa i reeditades el 1915, això és quan s'hi incorporà l'assaig *Corema, Setmana Santa i Pasco* que juntament ams *Ses Matances i ses festes de Nadal* varen esser reeditades de banda. Les Contarelles, però, no foren reeditades fins el 1982 en dos volums de la col.lecció Les Illes d'Or (núms. 134 i 135), amb un pròleg força interessant de Josep A. Grimalt.

Es tracta de sis narracions titulades Quina pubila!; D'es trebai surt es profit; Es pubil d'ets ossos; Un estudiant per força; N'Andreu Racó i Es Baleu de So'n Tuti. A més incorporen una rondalla versificada, "La filla de Maria", que el mateix prologuista suggereix incorporar a l'Aplec de Rondaies.

Aquestes són, de l'obra narrativa alcoveriana, les que aporten una informació etnogràfica menys rigorosa ja que es tracta de narracions literàries fruit de la imaginació de l'autor.

Tot i aquesta evidència, i tal com diu Josep A. Grimalt: "En particular, els qui han conegut l'antiga pagesia mallorquina,

els qui la volen conèixer, n'hi trobaran un retrat que, si no presenta la fidelitat del qui observa fredament, presenta la del qui estima apassionadament. Mossèn Alcover, fill de pagesos, va néixer a la pagesia i hi va passar tota la infància, justament l'edat en què es posen els fonaments que sustenten tota la vida d'un home. En tenia, doncs, un coneixement de primera mà. Però tal coneixement anava unit a un amor que en va determinar una idealització deformadora"[11].

És, per tant, amb aquesta previsió que hom pot acostar-se a les Contarelles de Mossèn Antoni M. Alcover com a document etnogràfic encara que, si es fa, simplement farà ús d'un tipus de documentació a la qual els antropòlegs recorren sovint.

Tot i els retrets que s'han fet a l'obra alcoveriana, per la poca fidelitat a les fonts i per la constant tendència a la recreació, hom no pot deixar de constatar l'alt valor que tenen, tant les contarelles com les rondalles, pel coneixement de la societat rural mallorquina de finals del segle passat.

La mateixa Maria A. Salvà fa el següent comentari: "Crec que res no hi ha dins la nostra literatura que reflexi amb tanta fidelitat la fesomia interna de la pagesia de Mallorca com aquelles Rondaies aplegades amb tanta cura i tan insuperablement contades per la ploma de Mn. Antoni Mª. Alcover"[12].

---

11 GRIMALT, J., (1982) Pròleg. A Antoni Mª ALCOVER. *Contarelles.* pp. 9-10.

12 Sobre les "Rondaies Mallorquines", dins *Entre el record i l'esperança* (Palma 1955) citat per MASSOT i MUNTANER (1985b). Op. cit. pg. 82.

Tal com diu Massot, és evident que l'Aplec de Rondaies Mallorquines no fou redactat amb cap objectiu de tipus erudit. Alcover deixà sempre ben clar que no l'havia fet "amb cap fi tècnic ni científic, sinó com un homenatge de filial afecte a la nostra llengo benvolguda i a la nostra venerada tradició", i que el destinava "an el poble català, de Mallorca i fora-Mallorca, i per conseqüent ha de poder córrer en mans de tothom i no ha d'esser sobam que faça girar cap carro, ni escull ni engolidor que tir a fons cap barqueta". Per això féu una autèntica obra de recreació de moltes rondalles, a base de comparar-ne versions diferents, i alhora seleccionà el material que publicava i n'eliminà una part, bé perquè no el considerava de prou qualitat, bé perquè el tenia per immoral[13].

No podem dubtar, tanmateix, que l'obra de mossèn Alcover té un gran valor erudit. Com ha posat en relleu Josep A. Grimalt, les sis llibretes de notes d'Alcover constitueixen un document folklòric de valor excepcional perquè contenen les versions en brut de les rondalles, que són precisament les que cerquen els folkloristes científics.

c. Les paraules i les coses

Potser sia aquest darrer vessant de l'obra etnogràfica de Mn. Alcover el més ignorat o menys tengut en consideració. Aquest fet s'explica possiblement perquè els articles lexicològics són poc coneguts ja que aparegueren a revistes d'escassa circulació

---

13 MASSOT i MUNTANER, J.(1985b) Op. cit. pp. 85-86.

fora del cercle restringit dels especialistes i, per altra banda, perquè dins la magnitud de l'obra del Diccionari hi constitueix una part important, però que es disol en la monumentalitat de l'obra.

Només les aportacions folklòriques i etnogràfiques contingudes al llarg dels deu volums del Diccionari Català-Valencià-Balear constitueixen un corpus documental digne d'un estudi monogràfic.

A part del monumental valor lingüístic i lexicològic, tant antic com modern, el D.C.V.B. representa una aportació extraodinària pel que fal al coneixement etnogràfic. En aquest sentit, caldria senyalar que a més de les locucions i refranys, que complementen la majoria de les veus i que per si sols ja han estat mereixedors d'un estudi detallat[14], cal tenir present les aportacions sobre cultura popular que també acompanyen un considerable nombre d'entrades.

Tal com deia Francesc de B. Moll, referint-se al Diccionari, "...ha d'esser un arxiu aont hem de recullir i guardar tot lo qui caracterisa i integra l'esperit de la rassa catalana; ha d'esser, per consegüent, un diccionari etnogràfich. Havia d'incloure doncs, «l'element folk-lòrich com a auxiliar poderós de l'element lexicogràfich, i [...] en aytal sentit hi tenen cabuda les supersticions i teories veres o falses que formen, per dirho així, la teúrgia i cosmologia popular, i igualment els costums, festes, balls,

---

14 Vegeu Jordi VALLESPIR (1989) *Llengua, cultura i cognició. Bases per a una antrologia pedagògica.*

tonades, cansons i refranys que informen la vida del poble català-valencià-balear, i tot això il.lustrat així com convenga»"[15].

Com a exemple de l'alt valor que suposa, vet aquí una relació de les veus que incorporen un apartat dedicat a la cultura popular i continguts en el primer volum:

abella	abocar	abraçar
abric	abril	abundància
abundor	abundós	acaballa
acabar	advent	afiançar
agost	agranar	agró
agüelo	àguila	agulla
aigua	ala	alabar
alabat	Alaior	albarda
albardà	albardar	albergínia
Albi	albons	alcabot
alcoià	Alcora	Alcover
alcudienc	Aleix	alfàbega
alfals	Alfarràs	alforja
alforrar	algepsot	alicorn
alifara	almoina	alzina
all	amagar	amenaçar
ametlla	ampolla	ampolleta
ànnera	àngel	angina
anguila	Antoni	anyell
aranya	arbre	arc

15 Citat per MASSOT i MUNTANER (1992) *Els intel.lectuals mallorquins davant el franquisme*. pg. 252.

aregar argelaga

Igualment meritòria és l'aportació del Diccionari al coneixement de la cultura material amb la pertinent descripció detallada i les molt aconseguides il.lustracions aportades per Francesc de B. Moll[16]. Com a exemple d'aquesta aportació sobre la cultura material hom pot destacar les contingudes al mateix volum primer del D.C.V.B.: aixa, aixada, aixanguer, albarda, antena, aparell i arada.

Pel que fa als articles lexicològics específics, enquadrats dins el corrent de l'escola lingüística d'Hamburg, *Wörter und Sachen*, on es fa una acurada descripció dels vocabularis relacionats amb una determinada activitat productiva, cal ressenyar tres articles apareguts al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*: "Vocabulari del bestiar de llana de Manacor" (1913)[17]; "Vocabulari del bestiar cabrum" (1917)[18] i "Consuetuts dels segadors llucmajorers" (1926)[19].

---

16 Sobre el paper de Moll com a il.lustrador vegeu l'article d'Andreu RAMIS (1991) "Moll i la cultura material" publicat a la revista *El Mirall*, 44: 35-37.

17 *B.D.Ll.C.*,7:54-59, 154-162 i 169-191. Reproduït per B. ENSENYAT (1981) a *El pastor*. pp. 161-178.

18 *B.D.Ll. C.* 9:178-196, 235-248, 278-287, 305-317 i 343-349.

19 *B.D.Ll. C.* 14:204-215. Hi ha també una edició del mateix article a *Folklore de Llucmajor* de Baltasar COLL (1971) pp. 65-78.

3.4.4. Andreu Ferrer i Ginard i "El Tresor dels Avis" (1922-1928)

Aquest mestre artanenc ha estat, sense cap dubte, un dels màxims protagonistes de la investigació folklòrica que hom ha desenvolupat durant aquest segle a les illes Balears. Per la seva intensa trajectòria investigadora i especialment per la iniciativa creadora que donarà lloc a una de les publicacions més reeixides en el camp del folklore ja mereix un capítol[1].

A Menorca, fundà el periòdic "Llum Nova"[2], que recollí poemes d'autors de les illes i de catalans, s'inscriu dins la ideologia regionalista i clarament autonomista que marcà a Andreu Ferrer, almenys en l'etapa de la seva joventut. A "Llum Nova", Ferrer publicà tota una sèrie de poemes originals, refranys, cançons populars i algunes traduccions.

La seva estada a Menorca l'aprofità, així mateix, per arreplegar tot tipus de material folklòric i etnogràfic el qual començà a publicar a l'esmentada revista. En aquesta publicació col.labora assíduament amb Francesc Camps, Bernat Borràs i Joan

---

[1] Pel que fa als aspectes biogràfics i docents de Ferrer Ginard vegeu Mª Bel SANCHO ORELL (1984) *El mestre Andreu Ferrer i l'ensenyament a Artà (1916-1928).*

[2] CAMPINS i PONS, Antònia (1987) "Llum Nova (1912-1913): un periòdic amb vocació catalana". *Randa* 21:151-160.

Estelrich. Tota aquesta documentació el permetran fer la seva gran obra "Rondaies de Menorca"[3].

Referint-se a Ferrer Ginard i la seva tasca a la revista menorquina "Llum Nova", Antònia Campins Pons afirma que la interpretació que hom pot treure del revifament de la literatura popular i tradicional i fins i tot del caire populista com les poesies de Llorenç Caldentey s'ha de basar forçosament en el bagatge romàntic que emparava la Renaixença catalana. Andreu Ferrer i Francesc d'Albranca són, si fa no fa, els dos representants a Menorca d'aquesta recuperació cultural. Deixant ara de banda el localisme de tot folklore, s'ha de constatar el fet que aquests dos recol.lectors i estudiosos s'insereixen en la línia de Milà i Fontanals: el folklore serà la base a partir de la qual es retroba la "puresa" pròpia del país i amb ella la identitat cultural i lingüística[4].

Pel que fa a la seva vinculació amb alguns membres de l'anomenda segona generació de l'Escola Mallorquina i concretament amb el poeta Guillem Colom vegeu l'article d'Antoni Picazo i Muntaner[5].

---

3 La primera edició d'aquest aplec es va fer a Ciutadella el 1914. Hi ha una reedició en dos volums realitzada per editorial Nura de Menorca; vol I, amb pròleg de F. de B. Moll, (1982) i II (1984).

4 CAMPINS PONS, Antònia (1987) "Llum Nova (1912-1913): un periòdic amb vocació catalana". *Randa.* 21:151-160.

5 PICAZO I MUNTANER, Antoni (1989) "La relació entre Guillem Colom i Andreu Ferrer Ginard". *Estudis Baleàrics.* 35:39-40.

Sembla esser que també col.laborà a les missions de recerca de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, acompanyant Baltasar Samper, juntament amb Miquel Ferrà i Josep M. Casas i Homs[6].

Després de la dimissió de Primo de Rivera (gener de 1930) el regionalistes mallorquins es reagruparen. A més de la represa de les activitats de l'Associació per la Cultura de Mallorca, de tipus cultural, cal assenyalar la constitució, el 28 de maig de 1930, del Centre Autonomista de Mallorca[7] , presidit per Ignasi Forteza-Rey, que seguia de prop el model de la Lliga Regionalista de Cambó. N'eren membres Joan Pons i Marquès, Joan Estelrich, Miquel Duran, Miquel Ferrà, Antoni Salvà i Ripoll i d'altres, i tenia com a òrgan el setmanari "La Veu de Mallorca", una nova època del qual -dirigida pel folklorista Andreu Ferrer i Ginard- començà el dia 17 de gener de 1931 i durà només fins al 19 de desembre del mateix any[8].

Tal com diu Joan Prat[9], el mateix any que els membres de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya s'integraven en l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria, el

---

6 MASSOT I MUNTANER, J. (1985) *Els mallorquins i la llengua autòctona*.pg. 297 i (1992) *Els intel.lectuals mallorquins davant el franquisme.Col.laboració, oposició, exili.* pp. 217-218.

7 Pel coneixement d'aquest partit polític vegeu, *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, III. pp. 252-253.

8 Sobre l'afiliació política de Ferrer vegeu MASSOT I MUNTANER (1978) *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950).* pp. 11-12.

9 PRAT, Joan (1985) El folklore i l'etnologia a la premsa catalana (1862-1984). [original mecanografiat] pg. 14.

mestre i folklorista mallorquí, Andreu Ferrer i Ginard començava a publicar, a Artà, *Tresor dels Avis. Revista mensual d'etnografia, mitologia i folklore de Balears.*

A la presentació del primer número, Andreu Ferrer, després de parlar de l'amor a la terra, latent en tota pràctica folklòrica i de la desaparició continuada dels antics costums nostrats, fixa els objectius de la nova revista; l'arreplega del corpus rigorosament folklòric de les Illes, per donar-lo a conèixer i salvar-lo de l'extinció.

Per a portar a terme aquest objectiu, el director sol.licita l'ajut i cooperació, tant dels col.laboradors com dels subscriptors, dient:

"An aquest fi he oberta una llista de col.laboradors del recull folklòric de Balears an els qui donarem el nom de amics de la Tradició Popular i al mateix temps, per considerar-la de primera necessitat per dur a cap aquest projecte, he cregut convenient la publicació d'aquesta Revista que serà tot d'un cop Arxiu de Folklore Balear i orga de comunicació entre els amics de la Tradició Popular"[10].

S'ha de fer també referència a la seva participació a la fundació del Museu Regional d'Artà (1927) en el qual hi participà activament des dels seus inicis com a conservador de la secció etnològica. Quant a la seva concepció del Museu, és molt significatiu el manifest publicat a la revista "Llevant" en el qual

---

[10] *Llevant* (1922) 1:3.

reivindica la creació d'una institució dinàmica. Un museu que camina, segons les seves paraules[11].

Ferrer s'insereix dins el corrent regionalista i, amb el més clar i llampant discurs folklòric, traspassa aquest sentiment a la seva investigació. A l'escomesa que encapçala el primer número de "El Tresor dels Avis", Ferrer fa aquest manifest:

"Els qui sentiu amor a tot lo de la nostra terra, més d'una vegada haureu deplorada la desaparició de les antigues costums tradicionals, que encara forem a temps a veure en la nostra infantesa. Moltes avui queden arreconades per posar-ne en práctica altres d'exòtiques. Això que deim en referència a les costums passa, i tal volta amb més escala, amb les cançons de la terra que se cantaven sempre en les feines casolanes o en les ocupacions pagesívoles, i se van substituint per altres modernistes, fragments sarsuelescs que tant desnaturalitsats queden en boca des nostro poble.

La novel.la per entregues va fent olvidar les nostres rondalles que tant divertíen als infants i joves mallorquíns aplegats en les vetlades d'hivern dins la llar pagesa. Fins i tot els nins comencen ja a retirar molts de jocs que foren la nostra delicia quant erem menuts, per practicar amb mala trassa els forasters que en molts de col.legis les ensenyen.

Tot el carácter mallorquí perdrem si no prenim una forta creuada a favor de la tradició dels nostros avantpassats, per la

---

11 A.F. (1927) "Pel Museu d'Artà". *Llevant.* (Any XI). 398.

conservació i depuració del tresor de sabiesa popular qu'els nostros avis nos llegaren.

Així com van baixant a la tomba els nostros vells s'en enduen un bon bagatge d'elements tradicionals que ja sols ells posseïen. ¡Deu sap els que han desaparegut per no haver-hi hagut qui se cuidás d'arreplegar-los quant estaven en us"[12].

Tal com exposa al programa dirigit als *Amics de la Tradició Popular* de la mateixa revista Tresor dels Avis[13], Ferrer estableix un vincle a través d'una sèrie de qüestionaris que anirà publicant i al que es comprometen a respondre.

"Tots els inscrits procuraran enviar mensualment an aquesta Redacció les contestacions que convenguen a les enquestes i qüestionaris que anirem publicant, sense que sía això obligació precisa per figurar en la llista; com també podrán enviar-nos tots els elements folklòrics que tengueu o vagin arreplegant".

En aquest sentit, i ja des del primer volum de la revista, trobam qüestionaris sobre les següents temàtiques:

-Els núvols, noms, formes especials i pronòstics

-La devoció de Mallorca a Sant Antoni Abad

-Els rastres folklòrics de la dominació mora a Mallorca

-La sabiduria de Salomó

-Normes generals per a la recollida de cançons populars i de tota mena de música popular.

---

12 *Tresor dels Avis* (1922) 1:2-3.

13 *Tresor dels Avis* (1922) 1:12.

Aquesta preocupació per la qüestió metodològica queda reflectida des dels mateixos inicis fins al final del segon volum de la revista. Ferrer dedica un llarg apartat a la Classificació decimal, aplicada al folklore, on a més d'explicar com ha sorgit la idea i fer la proposta de la redacció de cèdules aporta la taula de classificació ordenada tal com segueix:

0. La Naturalesa
1. L'homo i son abillament
2. Vida espiritual
3. Vida social
4. Entreteniments de l'homo
5. Geografia
6. Ciències i ses aplicacions
7. Medicina
8. Vers i música
9. Narracions i lingüística

Observacions

La qüestió de la classificació i la metodologia taxonòmica preocuparà a Ferrer fins al punt que recorre de forma reiterada sobre el tema[14].

Aquesta mateixa tasca sistematitzadora s'exposava de la següent manera a l'article "A reveure", amb el qual es trencava la publicació de la revista *Tresor dels Avis* el 1928:

---

14 (1924) *Aplicació del sistema decimal a la classificació del folk-lore* i (1965) *Folklore balear.*

"La vida que hem duita en les dues desenes d'anys passats a la pagesía, aprofitant totes les avinenteses per la recolta dels elements dispersos del Folklore balear, ens han estat de gran profit per la tasca que d'ara en avant anem a empendre. La solitut en qu'ens trobàvem i els medis migrats de que hem pogut disposar ens ha permès únicament fer tasca de formiga, d'arreplegar i enmaguetzemar. Avui tot va a canviar. Creim que és hora de sistematitzar la mateixa replega i treure a la llum del día el cabal reunit i el que es vaja recullint.

Comprenem que l'obra d'un particular és sempre migrada i esquefida i que sols amb la col.laboració de tots els qui sentim el mateix daler, es pot conseguir fer obra perdurable i de positius resultats. (...) concebesc el propòsit, que m'esforçaré en portar a cap, de acoblar a tots els aimants del nostre folklore en una agrupació que puga dur a cap la total recerca del folklore dispers en el nostro territori balear, arxivar-lo i tenir-lo a tot'hora a disposició del mateix poble que'l dona, i publicar-lo prest, perque veja quin ès el gran TRESOR que'ns llegaren als nostres AVIS i aumenti així l'estimació que a lo propi tothom deu sentir"[15].

Un altre aspecte destacable que ajuda a dibuixar el perfil ideològic de Ferrer i la seva obra abans de l'esclat de la guerra civil és la seva participació a la *La Veu de Mallorca*[16] . Segons indica el propi Ferrer Ginard, dirigí aquest setmanari a la seva

---

15 *Tresor dels Avis* (1928). pp. 169-171.

16 Sobre *La Veu de Mallorca* i la seva significació política vegeu, Sebastià SERRA BUSQUETS (1981-1984) "La Veu de Mallorca. Una publicació nacionalista entre el 1900 i 1931". *Mayurqa*. 20:293-318.

quarta època. Tot i aquesta participació, prou indicadora de la tendència política del nostre folklorista, l'activitat eminentment folklorista de Ferrer en aquesta revista és més bé escassa, així com les aportacions d'altres autors en aquest camp[17].

Pel que fa al contingut de la revista "El Tresor dels Avis. Revista d'etnografia, mitologia i folklore de Catalunya i Balears", hom ha de tenir present que es tracta d'una obra gairebé personal del seu creador; per altra banda es tracta de l'única publicació periòdica específicament folklòrica que mai no s'hagi editat a les nostres illes i, finalment, tot i l'indubtable protagonisme de Ferrer Ginard, s'aconsegueix la col.laboració de figures que serien destacades dins la història del folklore català.

El Tresor dels Avis respon a un programa metodològic perfectament orquestrat que es fonamenta en la creació dels *Amics de la Tradició Popular* que, tal com proposa Ferrer, han d'actuar d'acord amb les següents bases:

"1ª Dins el primer nº de la Revista hei va un bolletinet demanant l'inscripció que convé mos remetin ple i firmat els qui vulguin figurar dins la llista d'«Amics».

2ª Tots els inscrits procuraràn enviar mensualment en aquesta Redacció les contestacions que convenguin a les enquestes i qüestionaris qu'anirem publicant, sense que sia això obligació precisa per figurar en la llista; com també podrán enviar-nos tots els elements folklòrics que tengueu o vagin arreplegant.

---

17 Vegeu les aportacions etnogràfiques d'aquesta revista a l'apartat dedicat a repertoris bibliogràfics de publicacions seriades.

3ª Els «Amics» s'obliguen a enviar cada any an el Director de TRESOR DELS AVIS trescents elements folklòrics dels curts, refranys, cansonetes, gloses, etc. o trenta dels llargs, cançons cavalleresques, codolades, rondalletes, etc.

(...)

6ª L'aplec de Folklore que formarem entre tots, estarà sempre a disposició de qualsevol vulgui consultar-lo i a poc a poc, en volums monogràfics confegits a TRESOR DELS AVIS anirá publicant-se; de manera que tots els «Amics» arribarán així a tenir tot el folklore baleàric publicat en volums, constant en cada un d'ells els noms de tots els que hei haurán contribuit[18].

Seguint aquest programa, com ja hem esmentat, al primer volum es publicaren els següents qüestionaris:

1.-Nuvols: noms, formes especials i lo que pronostiquen. Qüestionari

2.-La Devoció de Mallorca a Sant Antoni Abad. Qüestionari.

3.-Qüestionari sobre els rastres folklòrics de la dominació mora a Mallorca.

4.-Sabiduria de Salomó. Qüestionari

5.-Folklore del dia de Sant Joan. Qüestionari

Així mateix, en aquesta línia de preocupació metodològica, i també en el primer volum, es publiquen les bases i normes generals per a la recollida de cançons i de tota mena de música

18 *Tresor dels Avis* (1922) 1:12-13.

popular publicades per l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya en la convocatòria del seu primer concurs (1922).

Igualment es donen a conèixer les bases i premis del concurs del 1924 amb la reproducció també de les "Normes generals per a la recullida de cançons i de tota mena de música popular"[19]. També es dona puntual notícia de la covocatòria del concurs sobre llegendari popular català[20].

La preocupació metodològica de Ferrer es manifesta de nou amb la publicació, per primera vegada, de la seva "Classificació decimal, aplicada al folklore"[21]. A aquesta classificació s'hi afegeix la publicació d'un article referit a una altra proposta taxonòmica "A proposit d'una classificació enigmística" de R. Serra i Pagés[22] i la ressenya bibliogràfica del "Manual per a recerques" de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya[23].

El primer qüestionari, referit als núvols i la meteorologia popular proporcionà diversos materials del mateix Andreu Ferrer sobre núvols, senyals de pluja i refranys sobre la pluja[24] als quals s'han d'afegir les col.laboracions de Joan Amades sobre meteorologia popular[25].

---

19 *Tresor dels Avis* (1922) 1:123 i ss. i (1923-24) 2:157-158.

20 *Tresor dels Avis* (1925-26) 3:153 i ss., (1925-26) 3:44 i (1927-28) 4:139.

21 *Tresor dels Avis* (1923-24) 2:165-189.

22 *Tresor dels Avis* (1925-26) 3:85 i ss.

23 *Tresor dels Avis* (1922) 1:128.

24 *Tresor dels Avis* (1922) 1:105, 145, 159 i 172-173.

25 *Tresor dels Avis* (1925-26) 3:49, 65 i 81 i ss.

Quant a la devoció popular i més concretament a Sant Antoni, tenim una àmplia aportació de Ferrer referida a la celebració d'aquesta festa a Artà on s'explica la vuitada, els foguerons, la "covalcada", l'argument, caçons referides a Sant Antoni de sentit religiós i sentit profà, confraries, etc. Així mateix hi ha una col.laboració de Joan Servera sobre la devoció a Sant Antoni en el poble de Son Servera[26].

Seguint amb les manifestacions de religiositat popular hom ha de destacar "El culte popular de la Mare de Déu a Mallorca" de Ferrer , "Troballa de Nostra Sra. de la Salut del poble de Maria" per A.C. Pvre. i "Goigs de Nostra Sra. de la Salut de Maria"[27].

Sobre els rastres de la dominació mora a Mallorca es publicaren tot un seguit de rondalles, llegendes i tradicions : "Es puig de Sa Font", "Es pastor de Sa Llepassa", "S'oguer de Sa Llepassa", "Sa llenegada des cavall del Rei En Jaume", "Ses potades des cavall del Rei En Jaume", "De com el Rei En Jaume va prendre es castell d'Alaró", "Presa des castell de Santueri", "S'Avenc d'En Corbera", etc., d'En Jordi des Recó, Francisca Catany i Mn. Llorenç Lliteras[28].

Pel que fa al folklore relatiu a la festa de Sant Joan, hom ha de destacar les col.laboracions sobre la festa del pa i el peix a Sant Joan de Mn. Andreu Caselles i les col.laboracions de Francisca Catany[29]. Així mateix, per la seva vinculació a un acte festiu

---

26 *Tresor dels Avis* (1922) 1:19, 37, 60 i ss.

27 *Tresor dels Avis* (1925-26) 3:161-165.

28 *Tresor dels Avis* (1922) 1:81, 97, 113, 132 i ss.

29 *Tresor dels Avis* (1922) 1:77 i (1923-24) 2:77 i 134.

podem destacar-les col.laboracions, també de Francisca Catany, sobre la festa de les verges i algunes de les seves manifestacions[30].

El cançoner popular en les seves diverses manifestacions i els estudis o activitats divulgatives sobre el cançoner són, sense cap dubte, una de les aportacions més importants dels quatre volums publicats del Tresor dels Avis. Aquest fet, afegit a la col.laboració d'Andreu Ferrer a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, impulsat per la fundació Patxot, són una prova més de l'estreta vinculació existent entre els projectes generats a Catalunya i les Illes, així com l'adcripció d'aquestes al discurs folklòric endagat amb la Renaixença.

Sobre aspectes generals de la cançonística cal destacar les conferències d'Antoni Pol al Palau Diocessà de Mallorca el dia 11 de gener del 1923, la conferència de Bartomeu Forteza sobre cançons mallorquines, una altra conferència de Francesc Baldelló sobre la cançó popular catalana i la poesia popular mallorquina segons el mestre en Gai Saber Josep Mª Tous i Maroto[31].

El que més abunda són les reproduccions de codolades i cançons llargues al llarg dels quatre volums. Entre les més conegudes hom pot ressenya: Don Joan i Don Ramon, L'esclava de Moretí, Mare de Déu, La presó de Napols, El dissabte a vespre, Codolada del Senyor meu Jesucrist, Na Catalineta, Es pastor de Curniola, El mariner, Na Garrovera, Na Margalideta, Deixem lo dol, A Gaieta, etc., etc. En aquestes codolades s'han d'afegir també

---

30 *Tresor dels Avis* (1922) 1:152-155.

31 *Tresor dels Avis* (1923-24) 2:1 i ss., 97 i (1925-26) 3:1 i 17 i ss.

un parell de versions de la Sibil.la, glosats i cançons curtes i cançons de feina.

Dins el camp de la literatura popular són també freqüents les rondalles, normalment de Mn. Antoni. Mª Alcover, encara que també se'n reprodueixen algunes recompilades pel mateix Andreu Ferrer, les endevinalles, formules mnemotècniques, etc.

Finalment, i pel que fa a la col.laboració de personalitats més o menys destacades dins el camp del folklore, hem pogut detectar les col.laboracions de Francesc Camps i Mercadal sobre tradicions mitològiques a Menorca; Mn. A. Mª Alcover que, a més de la nombrosa col.lecció de rondalles, aporta notícies sobre les consuetuds dels segadors llucmajorers, Francesc Bandelló amb les seves notes sobre el cançoner popular i el folklore litúrgic; Joan Amades amb aportacions sobre meteorologia popular i personatges proverbials; R. Serra i Pagés amb una classificació sobre enigmística i notes sobre els pessebres, etc.

3.4.5. El cas de Menorca

El desenvolupament dels estudis folklòrics i etnogràfics a la Balear Menor no difereixen en res del que succeïa a Mallorca i, de fet, la línia investigadora es centra de manera exacta als principis de continuïtat iniciats amb la Renaixença i continuats amb el Noucentisme. Aquest alineament amb el corrent predominant es manifesta, a més, per la intensa vinculació existent entre els autors d'ambdues illes i per l'estreta col.laboració d'aquests autors amb els projectes impulsats des de Catalunya.

A grans trets hom pot afirmar que la investigació folklòrica menorquina durant els primers trenta-cinc anys d'aquest segle fou capitalitzada per tres grans figures: Andreu Ferrer i Ginard i la seva obra menorquina, Pere Ballester Pons (1856-1946) i, especialment i sobretot, Francesc Camps i Mercadal (1852-1929). Les altres aportacions, encara que força interessants, queden relegades a segon terme.

Aquestes personalitats s'acullen, com ja hem esmentat, sense cap casta de reserva a l'anomenat discurs folklòric. L'estudi d'Antònia Campins Pons sobre el periòdic "Llum Nova"[1] es prou il.lustrador tant pel que fa a Andreu Ferrer com a Francesc

---

[1] CAMPINS PONS, Antònia (1987) "Llum Nova (1912-1913): un periòdic amb vocació catalana". *Randa*. 21:151-160.

Camps. Quant a Pere Ballester, sembla que per la seva vinculació a l'Ateneo de Madrid i la seva resposta a l'enquesta del 1901 podria vincular-se d'entrada al corrent antropològic, malgrat tot, la seva posterior relació amb l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya i l'anàlisi de la totalitat de la seva obra palesen la seva adscripció ideològica a un discurs diferencial, particularista i conservador que poc té a veure amb els plantejaments defensats pel corrent antropològic o naturalista.

3.4.5.1. Francesc Camps i Mercadal (1852-1929)

Aquest metge d'Es Migjorn Gran, conegut com a Francesc d'Albranca, serà l'exponet emblemàtic de la investigació folklòrica menorquina des dels orígens fins a l'actualitat. El paper de Francesc d'Albranca dins la història del folklore de Menorca ocuparà un lloc semblant -entre mític i real- del que ocupa Mn. Alcover a Mallorca.

Tot i la recent publicació de diversos estudis sobre la seva personalitat i la reedició de les seves obres més significatives, la figura de Francesc Camps com a folklorista requereix encara d'un estudi monogràfic exhaustiu.

A tall de marc que pot ajudar a entendre quin era l'enquadrament de la seva obra hom pot acudir a l'interessant aportació de Josefina Salord Ripoll (1990), a la biografia i bibliografia publicades per Maria Lluïsa Canut i Josep Lluís Amorós (1989) en la seva exhaustiva aportació sobre la Revista de Menorca i especialment a les introduccions de Francesc Florit Nin

i Xavier Moll a les edicions i reedicions de les seves obres (1986 i 1987).

L'obra folklòrica de Francesc Camps, tal com anunciàvem al principi, és fruit del seu temps. El seu activisme cultural - primer com a periodista catòlic i, ja dins el nou-cents, més decididament com a folklorista i filòleg- troba la seva justificació, primera i última, en la seva concepció del món profundament religiosa, que fa de la tradició i de la conservació, no elements d'un passat periclitat, sinó motors dinàmics de la configuració de la societat. Des d'aquests plantejaments que situen la tradició en el marc que li és natural, el marc "regional menorquí" amb tot el que açò comporta de defensa de la identitat històrica, cultural i, per tant, lingüística[2].

Aquesta posició ideològica es manifesta tant a través de les publicacions com a través de la pròpia dinàmica mobilitzadora d'iniciatives i actuacions culturals. Aquesta dinàmica, inicialment enquadrada en el moviment de la Renaixença i posteriorment connectada amb la generació noucentista, és paral.lela a la desenvolupada a Catalunya i Mallorca.

Tal com diu Fina Salord "El fenomen és força paral.lel al que es produí a Catalunya per bé que, per raons històrico-socials, al menorquinisme li costà de definir-se en la línia de la defensa de la pròpia identitat i basculà entre l'espanyolisme de més gruix i un catalanisme mai del tot plenament assumit"[3].

---

[2] Josefina SALORD RIPOLL (1990) "Francesc Camps i Mercadal/Francesc d'Albranca: coordenades històrico-culturals". *Revista de Menorca*. quart trimestre:415.

[3] Ibidem. pg. 420.

Tot i així, segons Francesc Florit Nin, quan els romàntics, i a casa nostra els homes de la Renaixença, potenciaren la recerca i l'estudi del folklore, ho feren a partir d'una posició ideològica profunda que buscava els trets diferencials de cada poble. D'aquí pervé la recerca nacionalista dels romàntics. La Renaixença catalana portà la recerca folklòrica al concepte de nació.

El Dr. Camps, cooperador del redreçament de la cultura catalana contribuí a salvar una part de la nostra història i d'aquí a la formació d'una identitat cultural i lingüística[4].

Amb el canvi de segle, Francesc Camps es decantaria cap a la investigació folklòrica deixant de banda les aportacions polemistes a la premsa. Un eix tanmateix, protagonitzat per la tradició, serà el fil conductor de la seva tasca.

"A Francesc Camps, el moviment noucentista no li podia ser, a diferència del modernista de tombant de segle, ideològicament aliè. Hi connectà, segurament a través d'Antoni M. Alcover, el promotor del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906) i president nat de la secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans fins a la sorollosa ruptura el 1918, que no alterà les posicions lingüístiques unitàries de Francesc Camps, el qual, a més, mantingué fins a la dècada dels vint la relació epistolar amb Alcover iniciada al 1906"[5].

A més d'aquesta relació amb el canonge manacorí, Francesc Camps mantingué contactes amb Àngel Ruiz i Pablo i Joan

---

[4] FLORIT NIN, Francesc (1986) Prolegòmens al folklore literari. A CAMPS I MERCADAL. Francesc *Folklore menorquí de la pagesia.* pg. VIII.

[5] SALORD RIPOLL, Josefina (1990) Op. cit. pp. 426-427.

Estelrich. Al temps que publica els seus treballs al "Bolletí de la Llengua Catalana", "La Aurora" de Manacor, "La Veu de Mallorca" i les del que havia estat mestre d'es Migjorn i col.laborador amb Francesc d'Albranca a "Llum Nova", Andreu Ferrer Ginard: "Llevant" i "Tresor dels Avis" d'Artà.

En definitiva, ideològicament parlant, Francesc Camps podem inserir-lo en un corrent, desenrotllat a partir de la Renaixença, que participa de l'ampliació i nova funcionalitat concedides als llibres i estudis folklòrics durant les primeres dècades del segle. Així ho confirmen les relacions amb Joan Amades, Sebastià Farnés, Valeri Serra i Boldú, Rossend Serra i Pagès, d'una banda, i, d'altra, amb Josep M. Batista i Roca i Tomàs Carreras i Artau, fundadors de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya.

Pel que fa a l'obra de Francesc Camps i Mercadal, tot i la seva dispersió, com hem vist, a diverses publicacions periòdiques cal ressenyar de forma especial la seva obra cabdal: *Folklore menorquí. De la Pagesia* que obtingué el premi de l'Ateneo de Maó el 1912 i que començà a publicar-se, la primera part, a la Revista de Menorca entre el 1914 i el 1918. La resta de l'obra premiada es continuà publicant entre el 1919 i el 1920. El mateix Ateneo féu reimpressions del treball el 1918 i el 1921[6].

---

6 Pel coneixement de l'edició del *Folklore menorquí. De la pagesia*, vegeu María Luisa CANUT i José Luis AMOROS (1989) *Anatomía de una cultura. Cien años de la Revista de Menorca (1888-1988)*. pg. 35. Aquesta obra de Camps i Mercadal ha estat recentment editada de nou per l'Institut Menorquí d'Estudis dins la col.lecció Capcer (nº4 1986 i nº 6 1987). Pel coneixement de les altres aportacions de F. d'Albranca a la "Revista de Menorca" vegeu pp.194-196 de la citada obra de Canut i Amorós.

Quant al contingut de l'obra de Camps, divideix la primera part del seu aplec folklòric en el que ell anomena composicions religioses i altres composicions on hi encabeix cançons infantils, endevinalles, refranys, etc. A la segona part, sota denominacions diverses, incorpora un aplec de faules, tradicions i llegendes.

A aquest important recull s'hi han d'afegir les *Cançons populars menorquines* que, sembla, integraven el treball premiat per l'Ateneo i que romangueren inèdites fins el 1987. Aquestes cançons foren editades amb un estudi molt acurat de Xavier Moll que a l'anàlisi dels textos hi afegeix un anàlisi de les composicions musicals[7].

3.4.5.2. Pere Ballester Pons (1856-1946)[8]

La tasca de Francesc Camps a Menorca es complementa amb una altra personalitat recentment recuperada. Ens referim al jurista maonès Pere Ballester Pons que compatibilitzà la seva labor professional amb la recerca sobre el costumari menorquí.

L'entorn en el qual es mou Ballester és gairebé el mateix que hem descrit en parlar de Francesc d'Albranca. Tot i així hom hi detecta una sèrie de diferencies substancials.

---

7 Vegeu Francesc CAMPS i MERCADAL (1987) *Cançons populars menorquines*. Edició i estudi a cura de Xavier Moll.

8 Sobre la personalitat de Pere Ballester i la seva extensa obra, majoritàriament publicada a la "Revista de Menorca" vegeu María Luisa CANUT i José Luís AMOROS (1989) Op. cit. pp. 197-201. Es pot consultar també l'extens article pòstum de caràcter autobiogràfic "Marcha Fúnebre" publicat també a la *Revista de Menorca* (1971) II semestre:135-289.

Mentre que, com ja hem vist, el metge del Migjorn Gran s'alineava en un corrent investigador caracteritzat per la recompilació folklòrica, molt en la línia del que a Mallorca desenvolupava Mn. Alcover, Pere Ballester es decanta cap a la descripció de costums vigents a l'Illa de Menorca a principis d'aquest segle.

La preocupació de Pere Ballester no és tant la de donar una visió retrospectiva. La descripció d'allò que es perd com la de descriure la realitat que l'envolta i, fins i tot, si s'escau, criticar- el seu endarreriment. "A qualsevol dels seus escrits sempre aprofita per intercalar consells i consideracions d'ordre social que traspuen una permanent preocupació per incidir en sa millora de ses condicions de vida material i moral des seus conciutadans"[9].

Un altre tret destacable per conèixer la personalitat i l'obra de Ballester és la seva vinculació amb institucions de Barcelona i Madrid, com és ara l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya o l'Ateneo de Madrid[10]. Sembla que també fou important la relació amb Maspons, President de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona.

La seva tasca folklòrica se centrà bàsicament en dos aspectes: el jurídic, estretament vinculat amb la seva professió, que el portà a l'estudi del dret foral. En són un exemple clar *Las Instituciones forales de Menorca* (1899) i *El Derecho Foral en*

---

[9] Tomàs VIDAL i BENDITO (1986) Pròleg. A BALLESTER, Pere *Estudis d'Antropologia de Menorca.* pg. 3.

[10] Per al coneixement de la relació amb l'A.E.F.C. vegeu Luís CALVO CALVO (1991) *El "Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya" y la antropología catalana.* pg.122. Aquesta intensa relació es plasmà en l'encàrrec i posterior resposta de dos dels qüestionaris sobre bestiar i pesca a Menorca.

Menorca (1917). La descripció costumista és l'altre vertent més desenvolupat. Fruit de tres encàrrecs específics publicà *Costumbres populares de Menorca* (1905), *Costums i tractes referents a bestiar més usuals a s'illa de Menorca* (1918) i *Pesca marítima. Costums i tractes més usuals a Menorca* (1919)[11]. A aquestes aportacions s'ha d'afegir un popular estudi sobre l'alimentació a Menorca que ha assolit diverses edicions: *De re cibaria* (1923)[12].

A més de la seva intensa activitat investigadora cal ressenyar la seva tasca de dinamització cultural que el dugueren a promoure la creació de l'Ateneo i a desenvolupar-hi diversos càrrecs.

Quant a d'altres representants a Menorca, entorn a la "Revista de Menorca" i a l'empara de l'Ateneo de Maó es desenvolupen durant les tres primeres dècades d'aquest segle tot un seguit d'activitats encaminades cap a la descoberta del propi entorn cultural menorquí que de manera més o menys directa aporten dades per al coneixement etnogràfic.

Amb una menor rellevància i segurament sota la influència dels autors anteriorment citats i en un ambient culturalment actiu destaquen les aportacions de tres personatges locals: Jaume Ferrer

---

11 Aquests tres articles han estat reeditats a la col.lecció Capcer, nº 2 de l'Institut Menorquí d'Estudis amb un pròleg de Tomàs Vidal. Vegeu nota 8.

12 Consultam la cinquena edició (1986) realitzada a Barcelona per Andrés Puig Vicente. Segons el pròleg a la tercera edició de Joan Hernández Mora a la primera edició del 1923 en seguí una altra el 1956, la tercera el 1973 i la quarta el 1979.

Aledo (1856-1956), Pere Mir i Mir (1867-1922) i Llorenç Lafuente Vanrell (1881-1936)[13].

[13] Per al coneixement biogràfic i bibliogràfic d'aquests autors, vegeu María Luisa CANUT i José Luís AMOROS (1989) *Op. cit.*

3.4.6. Les Pitiüses (1900-1940)

La situació a les Pitiüses durant aquest període és poc encoratjadora, car, a diferència de les altres illes, no es desenvolupa cap casta de moviment de recuperació encara que només sia una simple caricatura del que transcorre al Principat.

El panorama dels estudis folklòrics i etnogràfics a les Pitiüses el protagonitzen bàsicament tres personatges que, gairebé sense cap casta de vinculació entre ells i empesos per motivacions diverses fan aportacions més o menys valuoses.

Ens referim a Víctor Navarro, Raoul Hausmann (1886-1971) i al canonge Isidor Macabich (1883-1973). L'obra dels dos primers quedarà interrompuda, gairebé desconeguda, i només recuperada molt recentment. Macabich, per contra, vinculat d'alguna manera a l'anomenada Escola Mallorquina veurà una certa continuïtat en la postguerra, tant en la seva obra com en altres autors com és ara J. Castelló Guasch.

3.4.6.1. Victor Navarro

Aquest escriptor i jurista d'origen valencià destacà en el periodisme i la política. Sembla que exercí la funció de registrador de la propietat a l'illa d'Eivissa. Entre les seves obres cal destacar

Játiva-Albaida (1986), sobre costums electorals; *Esbozos novelescos* (1893); *Arroz a la valenciana* (1896); *Justicia* (1901) i la memòria *Costumbres en las Pithiusas* (1901). Fou també director del *Boletín Jurídico Hebdomadario.*

Tot i les interpretacions que alguns autors puguin haver fet, la memòria referida a les Pitiüses no es tracta d'una resposta a l'enquesta del 1901, ja que el seu abast temàtic és molt més ampli i està datada a València 28 de setembre de 1898, quan tots sabem que l'enquesta és del 1901, data que coincideix amb la de publicació de *Costumbres en las Pithiusas*[1].

Tal com ja hem explicat en parlar de les respostes que des de les Illes es feren a l'enquesta promoguda per l'Ateneo, l'obra de Víctor Navarro es detura sobre els principals aspectes de la vida tradicional eivissenca.

La seva descripció etnogràfica, encara que sobrepassa els simples reculls dels folkloristes de l'època, no deixa de reflectir la preocupació per tot allò que va desapareixent.

Víctor Navarro, segons la seva pròpia confessió, realitzà un autèntic treball de camp: "He hecho por mi mismo el estudio de las costumbres que acabo de de describir, y lo que no ha podido ser objeto de mi observación directa, lo he averiguado por medio de

---

[1] El títol exacte d'aquesta obra de Víctor NAVARRO és *Costumbres en las Pithiusas. Memoria que obtuvo el quinto premio en el primer concurso especial sobre Derecho consuetudinario y Economía popular abierto por la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas para el año 1897 escrita por Don Victor Navarro.*

referencias que me han dado personas fidedignas y respetables de la localidad, cuyos nombres pongo a continuación, habiéndome servido también de algo la obra del Archiduque, citada en la Memoria"[2].

Tal com ja hem esmentat, entre els informadors i els temes sobre els quals han donat relació cita a Narcís Puget, notari, sobre la pesca; Miquel Colomar, comerciant, sobre peses i mesures; Vicent Tur Cardona, notari i un pagès sobre agricultura. A més, cita també a Juan García Taheño, jutge de partit i Vicente Serra Colomar. Esmenta l'Arxiu del Registre de la Propietat com a una de les fonts bàsiques per al coneixement de les relacions contractuals.

Ens sembla un tant exagerada la crítica d'aquesta obra per part de Macabich, el qual sembla que, afectat per un afany exessivament moralitzador, rebat de manera un tant gratuïta les descripcions de Navarro.

Segons el mateix Macabich, Navarro era registrador de la propietat i també, segons el canonge eivissenc, l'enquesta de l'Ateneo fou contestada des de Palma[3].

3.4.6.2. Raoul Hausmann (1886-1971)

Hausmann, conegut principalment per la seva activa participació en el moviment dadaista berlinès, va practicar un

---

[2] NAVARRO, Víctor (1901) Op.cit. pg. 167.

[3] MACABICH, Isidoro (1966) *Historia de Ibiza. Costumbrismo.* pp. 13 i 31.

polifacetisme sense límits, passant de la pintura al fotomuntatge, al collage, etc. encara que també treballà en altres àmbits com la música, la dansa, el teatre, la moda, la poesia o la fotografia.

Considerat pels nazis un artista degenerat, Raoul Hausmann va fugir d'Alemanya l'any 1933 i va iniciar una sèrie de llargues estades a Eivissa, que es perllongaren fins al 1936, any en què hagué d'abandonar l'illa per la seva simpatia manifesta pel bàndol republicà.

A Eivissa, Hausmann desenvolupa no solament una gran tasca fotogràfica sobre el paisatge, les construccions, la casa eivissenca, els mobles, els homes, les dones, els costums, etc. sinó que també emprèn un treball de reflexió etnològica, etnogràfica i arqueològica que quedà documentat en un gran conjunt de fotografies i en alguns articles publicats a l'època, on es valora per sobre de tot el vernacular, les construccions tipològiques estables de la construcció tradicional mediterrània i la seva estreta relació amb la forma de viure de la seva gent o, dit d'una altra manera, la unió entre l'arquitectura i la vida.

La seva producció escrita és relativament extensa si consideram la brevetat de la seva estada, escassament tres anys. L'obra de Hausmann gira entorn a una societat poc evolucionada on encara es dóna una unitat entre la geografia i el clima, l'agricultura, l'estructura familiar, els costums i l'expressió de l'arquitectura[4].

---

[4] La seva obra, especialment centrada sobre l'arquitectura tradicional, es conforma bàsicament pels següents articles: (1934) "L'architecture de l'ile d'Ibiza". *Oeuvres*. 9:14-18; (1935) "Ibiza et la maison méditerranénne". *L'Architecture d'Aujourd'hui*. 1:33-35; (1936) "Eivissa i l'arquitectura sense arquitecte". *D'Ací i d'Allà*. 184; (1936) "Elementos de la arquitectura rural en la

A aquesta aportació descriptiva i teòrica s'ha d'afegir el gran valor documental que suposen les seves imatges fotogràfiques que sortosament han estat recentment publicades[5].

3.4.6.3. Isidor Macabich i Llobet (1883-1973)

Sens dubte, qui estava més en sintonia del que es feia a les altres illes era el que seria canonge eivissenc Isidor Macabich i Llobet[6]. Coetani dels poetes mallorquins de l'anomenada Escola Mallorquina, rebé les influències d'autors com Antoni M. Alcover.

Encara que eminentment historiador, el canonge eivisssenc serà la figura cabdal dels estudis folklòrics que es publicaren a les Pitiüses durant la postguerra. Tot i que, com ja hem dit, es tracta bàsicament d'un historiador, el mateix F. de B. Moll al pròleg de l'edició del romancer tradicional eivissenc ens diu "ha demostrat que entre les múltiples facetes de la seva personalitat no mancava la de folklorista, la de l'home que sap posar-se en contacte íntim amb

---

isla de Ibiza". *A. C. Documentos de Actividad Contemporánea.* 21:11-14; (1938) "Recherches ethno-anthropologiques sur les Pityuses". *Revue anthropologique.* 4-6:122-145; (1944-45) "Recherches sur l'origine de la maison rurale à Eivissa". *Revista de Tradiciones Populares.* 1:231-252.

5 (1990) *Raoul Hausmann architecte-architect. IBIZA 1933-1936.* Fondation pour l'Architecture, Bruxelles. Hi ha una edició catalana-castellana realitzada el 1991 per Sa Nostra, Caixa de Balears i el Taller d'Estudis de l'Hàbitat Pitiús.

6 Per als aspectes biogràfics d'aquest autor vegeu TOUS I TOUS, Marià (1990) Isidor Macabich i Llobet (1883-1973). A *Escriptors de les Illes Balears*, 2. pp. 23-24; (1964) "Datos biográficos de monseñor Isidoro Macabich" *BOCOCIN.* juliol-setembre i octubre-desembre; (1972) "Autobiografia" *Lluc.* octubre:11-12 i MOLAS, J. i MASSOT, J (1979) *Diccionari de la literatura catalana.* pg. 425.

el poble i extreure'n el contingut espiritual que s'hi ha anat congriant a través de les centúries"[7].

Tal com diu Marí, els treballs de Macabich sobre cultura popular, en realitat, són un apèndix de les seves investigacions històriques, i responen al mateix interès: la recerca de la identitat pròpia. En aquest cas, essent el poble eivissenc en conjunt l'immens arxiu vivent que calia estudiar, la feina feta va quedar molt lluny de l'etnografia global i exhaustiva, tasca de tot un equip d'investigadors, i no d'un home sol, com reconeixia Macabich mateix[8].

Ascendint, com en història, de l'article de premsa a l'opuscle, camí de la síntesi, va aprofitar en aquest camp l'obra de molts d'altres investigadors: els germans Costa Ramon, Marià Villangómez, García Matos, Rullan, Marià Aguiló, etc.

Així, des del primer *Mots de bona cristiandat* (Eivissa, 1918) al defitiu volum IV (Costumbrismo) de la citada edició de Daedalus, i passant pel *Romancer Tradicional Eivissenc* editat i prologat per Francesc de B. Moll (Ciutat de Mallorca, 1954) arribam a obtenir una visió de conjunt de la cultura popular d'Eivissa, amb repeticions i llacunes, idealitzacions i retocs, però la més vàlida que hi ha, ara per ara i malgrat tot.

Pel que fa al seu entroncament ideològic, potser sigui prou il.lustrador l'opinió d'Isidor Marí, "Isidor Macabich va esser un sacerdot «militant» en l'efervescència social i política que

---

[7] MOLL, Francesc de B. (1954) Pròleg. A MACABICH, Isidor. *Romancer tradicional eivissenc*. pp. 7-8.

[8] MARI, Isidor (1976) "Isidor Macabich, als dos anys de la seva mort". *Randa*. 2:213.

desembocaria a la guerra civil, i l'enfocà sempre des d'una perspectiva marcadament decantada a la dreta. Això li valgué, passat el conflicte, les simpaties dels cercles oficials"[9].

Tot i que, com veurem, desenvolupà gran part de la seva labor folklòrica a partir del 1940, ja abans de la guerra dedica una certa atenció a la recompilació de material folklòric que justifica la seva presència en aquest apartat.

La seva tasca no es limita, però, a la recompilació, sinó que també destaca per la seva activitat dinamitzadora que el portaran a la fundació, el 1914, de l'agrupació d'estudis eivissencs "Ca Nostra", amb l'objectiu d'interessar la joventut per la història, la llengua i el folklore.

El 1918 publica *Mots de bona cristiandat* i dos anys més tard funda l'agrupació d'estudis eivissencs i el seu periòdic "Ebusus" (1921-1924), que seguirà la línia de "Archivos de Ibiza" on publicà treballs històrics i folklòrics en català i castellà.

---

[9] MARI, Isidor (1976) Op. cit. pp. 211-212.

3.4.7. Els lingüistes

L'estreta interrelació que, des dels primers moments de la Renaixença, hem pogut observar existia entre cultura i llengua es posa de manifest, potser de manera més eloqüent, en analitzar l'aportació dels estudiosos de la llengua.

Obviament, no ens distanciam del que hem dit quan analitzàvem projectes marcadament filològics com és ara el *Bolletí del Diccionari*, el *Butlletí de Dialectologia Catalana* o la mateixa figura de l'eminent filòleg i folklorista Mn. Antoni M. Alcover.

Dins aquesta línia ens resta parlar d'un projecte impulsat per Mn. Antoni Griera i de dos investigadors que sense decantar-se de la seva tasca filològica dugueren a terme interessants treballs etnogràfics. Ens referim al noruec Peter H. Rokseth i al menorquí Francesc de B. Moll.

3.4.7.1. Antoni Griera (1887-1973) i el "Tresor de la Llengua, de les Tradicions i de la Cultura popular de Catalunya".

Antoni Griera i Gaja (1887-1973), capellà i filòleg es formà a Alemanya i Suïssa on estudià filologia romànica. El 1913 fou un dels creadors de "Butlletí de Dialectologia Catalana". Fou

també, en bona mesura, introductor de la geografia lingüística i la seva tesi doctoral versà sobre *La frontera catalana-aragonesa* (1914).

El 1914 acabà la carrera eclesiàstica i el 1921 fou elegit membre adjunt de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, on combaté sempre les directrius de Pompeu Fabra. De 1931 a 1936 fou secretari d'acció Social Popular, que com a portaveu tingué el setmanari "Catalunya Social". Després de la guerra, instal.lat a Sant Cugat del Vallès com a rector, creà un Institut de Cultura Romànica[1].

La seva obra més important és el diccionari dialectal *Tresor de la llengua, les tradicions i de la cultura popular a Catalunya* (1935-1947) integrat per catorze volums. Aquesta obra que per les dates de la seva aparició hauríem d'integrar a la producció de la postguerra, es desenvolupà entre el 1913 i el 1926.

Tant per raons cronològiques com per la metodologia emprada es pot aparellar als grans projectes etnogràfics que ja hem descrit -Enquesta de l'Ateneo de Madrid o Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya-.

Es tracta d'una obra enquadrable en el que era l'escola alemanya de filologia en el corrent anomenat de "Paraules i Coses" (*Wörter und Sachen*). Tal com diu el seu promotor "Guiats pels professors Gauchat i Jud, de bon començament exploràrem tot el domini català, nomenàrem corresponsals a les localitats més importants, i, a la tardor del 1913, vàrem començar la distribució

---

[1] Per a la personalitat i aspectes biogràfics de Griera vegeu MOLAS. J, MASSOT, J. (1979) *Diccionari de la literatura catalana.* pg. 299.

de qüestionaris que, treta la petita interrupció dels tres mesos anyals de vacances, va durar fins al juny de 1926. Els qüestionaris distribuïts, que no són altra cosa que el diccionari de la llengua repartit per agrupaments lògics foren els següents:."[2]. Segueix una relació de 157 qüestionaris i la nòmina de corresponsals amb el nombre de qüestionaris contestats.

Els corresponsals de les illes eren els que segueixen: Antoni Adrover i Pastor de Capdepera; Andreu Alcover i Sureda de Manacor; Mn. Josep Calafat de Santa Maria; Francesc Camps de Es Migjorn Gran; Josep Cavaller Piris de Ciutadella; Mn. Rafel Escandell de Formentera; Llorenç Garcias d'Artà; Joan Grimalt de Formentera; Mn. Josep Joaneda de Maó; Mn. Isidor Macabich d'Eivissa; Mn. Francesc Medina d'Eivissa; Mn. Antoni Pont de Marratxí, Mn. Joan Pou de Felanitx; Mn. Vicenç Serra Orvay d'Eivissa i Mn. Joan Vilalta de Petra[3].

A més de tots aquests corresponsals l'obra es va enriquir amb tot un seguit de vocabularis específics sobre arts, indústries i oficis entre els quals cal esmentar el *Vocabulari tècnic dels molins de vent de les Balears* de Francesc de B. Moll, publicat al Butlletí de Dialectologia Catalana.

L'objectiu de l'obra queda de manifest a través de les pròpies paraules del seu promotor: "El Diccionari de dialectes és l'inventari de tota la civilització i de les tradicions d'un país. En dóna la història autèntica. No en va Mistral, en donar un diccionari

---

2 GRIERA, A. (1935) *Tresor de la llengua, les tradicions i de la cultura popular a Catalunya.* pg. 9.

3 Ibidem. pp. 11-20.

del provençal modern, l'intitulava *Tresor dou Felibrige*, i bategen aquest amb el nom de Tresor.

Hem viscut, fa pocs anys, la vida de dues èpoques. La civilització i la cultura del nostre país, dues voltes mil.lenàries, romanes i cristianes ensems, ha sofert una forta sotragada. Bona part dels elements llurs ha desaparegut per sempre, i una altra gran part ha estat substituïda. Les comunicacions fàcils fins al recó més allunyat, han modificat un sistema de vida. Els progressos de la tècnica han mort per sempre les indústries familiars; la radiodifusió i el cinematògraf han transformat els costums de les famílies de tot el país, i la premsa diària i la premsa il.lustrada han canviat de manera d'ésser de la nostra gent i li han capgirat el cervell.

Home d'esperit i de costums d'altra època, he reunit bona part del tresor d'una civilització catalana i cristiana que desapareix. Tots els països basteixen grans edificis per a guardar-hi els tresors dels temps passats, museus on predomina l'art cristià"[4].

La situació d'enfrontament de Mn. Griera, tant amb Pompeu Fabra com amb Mn. Antoni M. Alcover, així com la fama d'investigador poc rigorós han fet caure el *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya* a l'oblit. Igualment hom ignora els seus vocabularis temàtics sobre els noms dels peixos, els ormeigs de pescar, la litúrgia popular, el jou l'arada i el llaurar o la casa catalana[5] apareguts al *Butlletí de Dialectologia Catalana.*

---

[4] Ibidem. pp. 21-22.

[5] N'hi ha una reedició del 1974.

3.4.7.2. Peter Hjalmar Rokseth (1891-1945)

Aquest filòleg norueg, gairebé desconegut pel gran públic, nasqué a Frosta el 21 d'agost de 1891 i realitzà els estudis secundaris a Trondheim; el 1928 aconseguí el títol de doctor per la Universitat de Cristiania (Oslo) i el mateix any guanyà la càtedra de filologia romànica a l'esmentada Universitat. Passà tretze anys de la seva vida a França, Itàlia i Espanya realitzant investigacions. Morí a Oslo el 4 de novembre de 1945.

La seva bibliografia coneguda no és gaire extensa i gairebé tota ella referida a problemes estrictament lingüístics o a la tragèdia francesa sobre la qual escrigué la seva tesi doctoral: *Der franske tragedic Corneille* (Oslo, Aschelong, 1928), així com una sèrie d'articles pòstums publicats a *Efterlatte skrifter (utgitt ved eleverag veuver)* (Oslo, Aschelong, 1953).

La seva presència a Mallorca durant el 1916 va ésser recollida pel Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana[6] de Mn. Alcover on es feia la següent referència:

"Aquest senyor és un plasent donzell de Cristianía (Noruega) que fa mesos que cap-lleva per Mallorca per estudiar-hi d'aprop el català de la Roqueta i escriure'n un tractat. Conta ésser per aquí fins devers el setembre. Ara que els dies se són alçats, ha fetes eixides d'estudi a Génova, Felanitx, Santanyí i Es Llombards, i encara en farà d'altres per estudiar-hi el vocabulari de l'oli i el blat. S'era aficat fins a Pascua preferentment a estudiar els

---

[6] *B.D.LL.C.* (1917) 9:87.

monuments llingüístics dels nostres arxius, i hi feu una bona espigolada. ¿Prepara la Memòria Doctoral? Ja's sab que a Alemania, Austria i les nacions escandinaves, les Memòries Doctorals són uns estudis molt seriosos d'erudició de primera mà, de tema nou i especial, no cap repetició de tot allò que altres ja han dit i publicat. D'altra manera ens diría si a Espanya les memòries doctorals fossen per l'estil!.

De manera que ja hu veuen els nostres filisteus, inimics mortals de la nostra llengua estimadíssima; ells le poren despreciar, infamar i desjectar tot quan vullen, però mentres tant dins les nacions que duen el cap davant de la civilisació i de la cultura, en fan un gros cabal de la Llengua Catalana, i els entusiastes i sedents de ciencia venen a les lletres catalanes a escorcollar i estudiar les variedats i especialidats de les diferents branques d'aquesta gloriosíssima Llengua nostra"[7].

El 1925, F. de B. Moll, al mateix Bolletí es feia ressò de la publicació de *Terminologie de la Culture des Céréales à Majorque*, publicant-ne una ressenya[8].

Una altra visió, també prou interessantíssima pel coneixement d'aquesta obra, és la ressenya apareguda al *Butlletí de Dialectologia Catalana* del 1925[9].

Pel que fa a les seves estades a Mallorca, sembla que cap al 1930 Peter Rokseth prosseguia la seva investigació dialectològica i etnogràfica, tot recollint materials per escriure una monografia

---

[7] *B.D.LL.C.* (1917) 9:87.

[8] *B.D.LL.C.* (1926) 14:219-220.

[9] *B.D.C.* (1925) 13:70-71.

sobre l'olivera i l'elaboració de l'oli i del qual dissortadament no n'hem pogut localitzar cap altra referència[10].

Després d'aquesta primera aproximació als aspectes biogràfics d'aquest personatge podem analitzar la seva obra. Rokset s'inclou dins l'escola lingüista d'Hamburg *Wörter und Sachen* (paraules i coses), promoguda per Meringer, Schuchart i Meyer-Lübke, que es proposa estudiar, al costat dels mots, els objectes de l'anomenada cultura material tot fent-ne una acurada descripció que en alguns casos s'acompanya d'il.lustracions. A l'àmbit de la cultura catalana, a part de Rokseth, F. Krüger, Violant i Simorra i Mn. Antoni Griera s'inclouen en aquest corrent.

L'estudi *Terminologie de la Culture des Céréales à Majorque*[11] resulta de cabdal interès per al coneixement de la cultura popular de l'Illa de Mallorca.

Malgrat que l'obra i la seva estructura giren entorn al fil conductor del cultiu dels cereals, per les pròpies característiques del mètode emprat per l'autor i les directrius investigadores de l'escola filològica a la qual pertany, l'obra abasta un espectre molt més ampli, gairebé de tot el que era la forma de vida tradicional a la Mallorca agrària de principis de segle.

L'obra es divideix en els següents apartats:

Pròleg

---

10 *B.D.C.* (193-?) 19:267.

11 (1923) Editat a Barcelona per l'Institut d'Estudis Catalans, 216 p.

Introducció
I. Varietats de cereals
II. Llaurada
III. Sembra
IV. Binar. Entrecavar
V. Naixement. Creixement. Maduració
VI. Sega
VII. Espigolada
VIII. Garbejada
IX. Batuda
X. Accidents i malalties dels cereals
XI. Molturació
XII. Cançons de feina
Index alfabètic

El contingut de l'obra repassa tot el procés del cultiu i transformació dels cereals, explicant de manera detallada i exhaustiva cada una de les tasques que es succeeixen de cap a cap d'any. Això només és, però, el continuum sobre el que es teixeix un vastíssim ventall d'informació on es mesclen des de la descripció de tots i cada un dels elements de cultura material que intervenen (estris, eines, màquines...); les característiques físiques de les terres conrades i totes les seves adaptacions de caràcter cultural; l'estructura social i organitzativa del treball a una possessió; així com totes aquelles altres manifestacions populars que, d'alguna manera poden relacionar-se amb el que aleshores era la base econòmica primordial: el cultiu dels cereals.

A més, cal destacar que, a part del contingut de l'obra, té un altre aspecte a valorar: el seu interès lingüístic. Per l'especialització de l'autor en el camp de la lingüística, es fa un esment especial a totes les expressions populars i les seves variants, les quals s'expliquen amb la seva corresponent transcripció fonètica, seguida de les abreviatures dels pobles on foren recollides.

A més d'aquesta breu ressenya pot resultar d'interès conèixer la metodologia utilitzada sobre la qual ens n'ofereix una interessant aproximació el mateix pròleg de l'obra: "L'elecció d'informadors, de gran importància pel dialectòleg, ha estat relativament fàcil. Gràcies als bons oficis dels rectors i vicaris, a cada poble he pogut conversar amb pagesos entesos amb les coses del camp. Sempre he malavejat escollir-los d'entre els qui, al llarg de la seva vida, sempre han conrat la terra.

Per algunes feines i segons l'ocasió, he recorregut a "especialistes"; així sobre el llaurar he demanat de parer als parellers.

La major part dels meus informadors sobrepassaven la cinquantena i d'entre ells n'hi havia molts d'octogenaris. Molts no sabien lletra. He tengut predilecció pels ancians que per la seva edat estaven condemnats a passar el temps al mercat o asseguts a una taverna o damunt el portal...

A cada poble m'he servit de molts informadors que interrogava, bé tot sols o bé en grup, sobre les qüestions que millor coneixien. Quan era possible reunia en una mateixa rotlada molts pagesos, tres, quatre, sis o més. a vegades utilitzava la pregunta directa; quan era necessari no dubtava en extreure els

mots desitjats, car és una il.lusió creure que els informadors troben sempre, d'entrada, l'expressió justa. Malgrat tot, la major part de vegades els deixava parlar sobre els temes que suscitaven les meves preguntes. Aquest mètode, dóna, en una enquesta d'aquest gènere els resultats més satisfactoris."

3.4.7.3. Francesc de Borja Moll (1903-1991)

Aquest eminent filòleg ciutadellenc, format a l'empara de Mn. Antoni M. Alcover, amb el qual treballà a partir del 1921, constitueix un dels més clars exemples de la lluita i la resistència en pro de la cultura i la llengua. La seva tasca, tant en el terreny lingüístic com a continuador de l'obra alcoveriana -Diccionari i Bolletí del Diccionari- com en el de dinamitzador i treballador de la cultura -editor i professor-, deixen en segon terme la seva tasca de folklorista.

Així i tot, l'esforç recompilador del dialectòleg, la tasca difusora de l'*Aplec de Rondaies Mallorquines*, el nou impuls amb tarannà conciliador i unificador del *Bolletí del Diccionari* a partir del 1933 i la seva tasca com a il.lustrador, tant de les Rondalles com del mateix Diccionari, fan que hom hagi de destacar el paper que exercí abans del 1936. A la postguerra, el seu paper continuarà essent decisiu, especialment per a retrobar el camí que mai no ens havien d'haver fet perdre[12].

---

12 Sobre la personalitat de Moll vegeu, a part del dos volums autobiogràfics (1970) *Els meus primers trenta anys* i (1975) *Els altres quaranta anys* (1986), *Diccionari de la literatura catalana*. pp.480-481; MASSOT, J. (1978) *Cultura i*

La seva preocupació per la cultura tradicional i en concret per la cultura material, encara que sigui en funció de la preservació i recuperació de la llengua, es manifesta de forma específica en dos vertents que desenvoluparà amb emfasi abans del 1936:

a. La tasca de lexicòleg, enquadrat dins l'escola alemanya d'Hamburg que desenvoluparà la línia d'investigació *Wörter und Sachen* amb exponents locals tan destacables com els treballs de Mn. Antoni M. Alcover, Antoni Griera o Peter H. Rokseth.

b. La il.lustració com a suport informatiu bàsic per a la descripció, tant als estudis monogràfics com a obres de caràcter general com és ara el mateix Diccionari Català-Valencià-Balear.

Aquesta producció, cronològicament enquadrable en els primers cinc anys de la dècada dels 30, es limita a tres articles monogràfics sobre els molins de vent, el vocabulari de la construcció i les sínies[13]. La tasca d'il.lustrador, complementària de la primera, es perllongarà fins a la finalització del Diccionari.

Aquestes publicacions tenen avui un indubtable interès etnogràfic pel que aporten al coneixement d'aspectes fonamentals de la tecnologia i tècnica tradicionals.

Evidentment, i fent honor a la veritat, Moll no va ésser el primer investigador preocupat per la descripció i estudi de la

---

vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950) i (1985) *Els mallorquins i la llengua autòctona.* A rel de la seva mort, tant la revista "El Mirall" com "Lluc" tragueren sengles números monogràfics amb articles diversos sobre la personalitat i l'obra de Francesc de B. Moll (nos. 44 i 763).

13 Sobre la producció general de Moll, Vegeu "Bibliografia de Francesc de B. Moll (1922-1979)". *Randa.* 11:183-205.

cultura material. Abans hi havia hagut les aportacions de l'Arxiduc Lluís Salvador amb el seu *Die Balearen*, però, segons nosaltres, responia a un altre corrent de pensament. L'arxiduc, en definitiva, havia arribat a una colònia, a una terra primitiva i endarrerida de la qual en fa una descripció, acuradíssima, però des d'un punt de vista *exògen*.

Moll, amb la seva metodologia lingüística, entronca amb el corrent *endògen* de l'anàlisi de la realitat. Rera la tasca investigadora, efectuada amb rigor, existeix sempre l'afany de recuperació de la llengua i la cultura. Vet aquí sinó la justificació que encapçala el primer article:

"Els molins de vent estan a punt de desaparèixer. De tota la terra catalana, únicament les Balears els han conservats fins avui; però ara ja estan agonitzant fins i tot a les nostres illes...Dins pocs anys no quedarà en totes les Balears ni un sol molí de vent. I seria greu i reprovable deixadesa comportar que d'aquestes típiques manifestacions de la indústria popular no romangués almenys la descripció i la nomenclatura anotada per a documentar els futurs investigadors de la nostra llengua i del nostre folklore.

Per evitar que s'extingís totalment la recordança dels molins de vent, fa alguns anys que vaig proposar-me fer l'estudi detallat de llur construcció, funcionament i vocabulari i deixar escrites totes les dades interessants i dibuixats els principals aspectes de conjunt i de detall d'aqueixes primitives màquines".

Com ja hem dit, Moll, amb aquesta investigació lexicològica, entronca amb l'escola lingüista alemanya *Wörter und Sachen* caracteritzada per la connexió que estableix entre la dialectologia i l'etnologia. Tot seguint aquest corrent, a les Illes

s'hi desenvolupà una tasca força important que donà resultats que, vists des de la perspectiva actual, podríem qualificar de sorprenents.

En aquesta línia cal enquadrar-hi l'obra, gairebé desconeguda, de Peter Hjalmar Rokseth, *Terminologie de la culture des céréales à Majorque*,[14] publicada el 1923; la mateixa obra de Mn. Antoni M. Alcover amb dos treballs, també poc coneguts: *Vocabulari del bestiar de llana de Manacor*[15] i *Vocabulari del bestiar cabrum*[16]; les aportacions de Mn. Antoni Griera i finalment les esmentades aportacions de Francesc de B. Moll, dedicades als molins de vent fariners, al vocabulari popular de la construcció i a les sínies. Es tracta del "Vocabulari tècnic dels molins de vent de les Balears" (1934), aparegut al *Butlletí de Dialectologia Catalana*; Vocabulari popular de l'art de la construcció (1935) i Nomenclatura de les sínies del País Valencià i les Illes Balears (1936), publicats també a la mateixa revista.

L'aportació de Moll és essencial pel que té de primerenca i per encetar un dels temes que esdevindran recurrents dins les investigacions dels etnògrafs i altres estudiosos illencs[17]. Es també

---

[14] Hi ha traducció catalana realitzada per Joan Font, Antoni Ginard i Andreu Ramis (inèdita).

[15] *B.D.Ll.C.* (1912-1913) 7:54-59, 154-162, 169-191.

[16] *B.D.Ll.C.* (1916-1917) 9:178-196, 235-248, 278-287, 305-317, 343-349.

[17] Només a tall d'exemple vegeu Manuel SANCHIS GUARNER (1955) *Els molins de vent a Mallorca*; (1979) *Los molinos de viento harineros de las Baleares*; Andreu RAMIS (1987) *Molí d'En Gaspar (Llucmajor). Guia de visita*; J. SEGURA i P. CARRERO (1990) *Es molí de Santa Ponça*, etc.

important per la metodologia emprada (investigació directa-treball de camp).

De fet, l'ús de les fonts orals que, a nivell local i pel que fa a les ciències socials, sembla que és una innovació més o menys recent, en el terreny de la dialectologia catalana va esser una pràctica habitual ja a principis de segle. El mateix Moll ens ho conta així:

"La tasca de replega dels materials l'he feta en diferents etapes: en 1921 vaig fer l'escorcoll a Manacor, on fou el meu informador l'amo En Pere Josep Alcover; en el gener de 1922 vaig estudiar el vocabulari moliner d'Alaior (Menorca) en el molí de mestre Josep Mascaró Triay; per l'abril del mateix any fiu la investigació a Artà, en el molí de mestre Sebastià Ginart; en el juliol vaig ésser a Eivissa, on vaig estudiar el llenguatge molinerenc amb el moliner Joan Serra i Torres; en una de les anades que el dit any vaig fer a la vila de Llucmajor, repleguí també els mots més interessants en un molí, el nom del qual m'oblidí de consignar en mon quadern de notes; en el novembre de 1931 vaig fer una investigació molt minuciosa a Ferreries (Menorca) amb el moliner Joan Pons, nadiu de Mercadal, i en el desembre del mateix any vaig completar la informació sobre molineria menorquina en el "Molí des Cavallitos" de Ciutadella, amb el seu propietari mestre Josep Juan; finalment, en el desembre de 1932 vaig acabar les meves investigacions directes recollint la

nomenclatura molinera usada a la vila de Sineu, on fou el meu informador el moliner mestre Gaspar Coll"[18].

Tal com ja hem esmentat en altres ocasions[19], durant les tres primeres dècades d'aquest segle, la utilització d'imatges per tal de descriure la realitat etnològica illenca és minsa. Aquesta parquetat, però, possiblement es deu més al desconeixement que no a la realitat[20]. Tot i així, sembla que hi ha un predomini de la imatge fotogràfica de caràcter documentalista sobre la il.lustració pròpiament etnogràfica.

En aquest sentit, ultra les conegudes il.lustracions dels distints volums de les *Rondaies* a les quals, a part del caràcter ideal i fantàstic, ningú no pot llevar el seu valor documental per a l'anàlisi antropològica de la societat rural mallorquina d'abans del turisme, l'altra aportació de Moll, essencial segons la nostra opinió, pel que fa al coneixement de la cultura material és la seva tasca d'il.lustrador.

Potser també influenciat per l'escola alemanya de *Wörter und Sachen* i, evidentment, per la seva facilitat a l'hora de manejar la ploma, el filòleg menorquí és afectat de complementar i arrodonir les seves descripcions amb cròquis i dibuixos[21]. Es tracta

---

18 MOLL, Francesc de B. (1934) "Vocabulari tècnic dels molins de vent de les Balears". *B.D.C.* 22:1 i 5.

19 Al respecte vegeu LLOMPART, MULET, RAMIS (1991) *Mallorca: imatge fotogràfica i etnografia. L'arxiu de Josep Pons Frau.* pp. 42-43.

20 L'aparició d'arxius d'imatges que s'afegeixen als ja coneguts de Monserrat, Bestard, Pons Frau, Escalas, Mascaró, Jeroni Juan... fan pensar en una riquesa documental poc coneguda.

21 Pel que fa a l'aprenentatge i tasca d'il.lustrador vegeu MOLL, Francesc de B. (1970) *Els meus primers trenta anys.* pp. 162-164.

generalment d'il.lustracions simples, precises i clares sobre les quals hom fa les pertinents anotacions. Són, sense cap dubte, apunts que res no han d'envejar a les notes de camp de qualsevol etnògraf avantatjat.

Potser un dels exemples més clars del que diem sien les mateixes il.lustracions del *Vocabulari tècnic dels molins de vent de les Balears* [22] -més tard reproduïts al D.C.V.B.- o les mateixes il.lustracions del Diccionari. Només per posar un exemple, i per tal de restringir-nos a la producció apareguda abans del 1936, és suficient observar les il.lustracions que acompanyen veus tals com: agrama, àguila [de Pollença], aixa, aixada, arada [amb les corresponents tipologies], bast, bugada, carretó de batre o carro[23].

Quina podria ésser, per tant, la vertadera aportació de Moll a la història del pensament etnogràfic del primer terç de segle? Es evident que, tal com ja hem dit, l'afany de recuperació i preservació de determinats trets culturals entronca amb la idea romàntica i de la Renaixença cultural. Tot i així, el fet d'inserir-se dins un corrent científic amb objectius lexicològics i etnològics clars, donen una nova dimensió a l'obra que ultrapassa el simple col.leccionisme folklòric.

Per a mi, l'aportació de Moll, a part de l'indubtable valor que suposen els materials recollits, és el fet d'ésser continuador

---

22 Com a més representatives és suficient observar les il.lustracions de les pàgines 20-23 del Vocabulari tècnic...(1934).

23 De fet, tant al primer com al segon volum del Diccionari Català-Valencià-Balear (1930-1935), a la portada hi figura: il.lustrat amb dibuixos d'En F. de B. i En Josep Moll i Casasnovas.

d'una línia metodològica, dissortadament estroncada, que al Principat es perllongà amb figures cabdals com Ramon Violant i Simorra[24].

Aquesta línia de treball, centrada sobre les paraules i les coses, havia de derivar necessàriament cap a la creació de museus i col.leccions etnogàfiques. De fet, Violant, seria un dels fundadors (1940) i posterior conservador de la secció etnològica nacional del Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars de Barcelona[25].

La manca de continuïtat en aquest sentit, ocasionà entre altres coses un miserable retard en l'aparició dels primers museus etnològics a les nostres illes i especialment que aquestes primeres col.leccions (secció etnològica del Museu Regional d'Artà, col.lecció Mulet de Gènova...) beguessin en la font dels estudis folklòrics locals que, dissortadament, estaven mancats dels criteris i del rigor necessaris a la tasca museològica.

A banda d'aquesta interessant aportació etnogràfica de Francesc de B. Moll, és evident que hom no pot oblidar la monumental tasca com a filòleg ni tampoc la seva labor com a dinamitzador cultural, especialment desenrotllada a la postguerra i impulsades des de la seva tasca d'editor així com la seva intensíssima activitat dins la societat civil. En aquest sentit, és

---

24 Vegeu PRATS (1990) Els estudis etnològics a Catalunya. A *El món de Joan Amades*. pg. 73.

25 Al respecte vegeu la comunicació al IV Congreso de Antropología (1987) de D. LLOPART, El Museo de Artes e Indústrias Populares del Pueblo Español de Barcelona (1940-1957).

suficient recordar el seu paper a la fundació i en les activitats de l'Obra Cultural Balear[26].

[26] Per una correcta avaluació d'aquest paper vegeu especialment la recent aportació de Josep MASSOT i MUNTANER (1992) *Els intel.lectuals mallorquins davant el franquisme. Col.laboració, oposició, exili.* pp. 245-299.

3.4.8. El Museu Regional d'Artà (1928)

La creació del Museu Regional d'Artà com a primera institució museològica d'aquest segle s'ha d'entendre dins el context general de recuperació de la identitat diferencial pròpia que fins ara hem intentat explicar. Aquesta iniciativa s'emmarca dins la línia que a Catalunya s'havia començat a materialitzar el 1919 en què Tomàs Raguer havia muntat a Ripoll el "Museu Folklòric" i el 1917, Telesforo de Aranzadi, Tomàs Carreras i Artau i Josep M. Batista i Roca de l'"Arxiu d'Etnografia i Folklore", havien presentat el projecte de "Museu Etnogràfic de Catalunya", d'abast ibèric però d'intenció marcadament nacionalista[1].

Aquesta estreta vinculació al projecte de recuperació de la identitat ha estat copsat també pels estudiosos d'aquesta institució. Mn. Antoni Gili, en una primera aproximació a la història del Museu d'Artà manifesta:

"No s'ha de creure i pensar que el Museu d'Artà sortís espontàniament. Existien a la vila distintes col.leccions de persones particulars que foren la base del Museu. Aquestes col.leccions eren els darrers fruits de l'anomenada "Renaixença", així conegut aquell renaixement de la literatura nostrada, a les primeries del segle

[1] PRATS, LLOPART, PRAT (1982) *La cultura popular a Catalunya.* pg. 139.

XIX, que arribà a la darrera empemta a influir dins el ram de l'arqueologia"[2].

Va esser la Caixa Rural d'Artà la que agombolà aquesta institució museística a partir del 1927. Tot referint-se a l'etapa fundacional, iniciada cap al 1926. Antoni Gili manifesta: "Es comptava, des d'un principi, amb la valuosa arreplega d'Història Natural, pròpia de l'apotecari *Pujamunt*, Llorenç Garcias i Font (1885-1975)[3].

Fou precisament Mn. Llorenç Lliteras qui tengué la iniciativa de fundar un museu, pensant en la necessitat d'arreplegar tot allò que d'interès museístic hi havia a Artà i amb desig d'augmentar-ho.

Com diu Mn. Antoni Gili, Mn. Lliteres estava amarat de l'amor a totes les nostres coses i no és gens estrany que tengués l'ocurrència de fundar un Museu i que de fet el fundàs, en el seu poble nadiu, l'any 1927.

Una dificultat restava: trobar el lloc adient per establir-hi el Museu. Després de diverses temptatives la Caixa Rural cedí el seu local. Tot i que el Museu es creà a la Caixa Rural, la Junta rectora funcionà amb completa autonomia. Des de la seva creació el museu s'estructurà en tres seccions: arqueologia, etnografia i història natural amb un encarregat conservador a cada una de les seccions.

---

2 GILI FERRER, Antoni (1978) "Petita història del Museu Regional d'Artà". *Bellpuig*, 27.

3 Sobre la personalitat del potecari Pujamunt vegeu la corresponent entrada al volum VIè de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*.